

TOVERBERG

78

JAARGANG 20/3 HERFST 2025

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

"Ieder mens die genoeg schept in het voltooien van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese, Bart Madou, André Callier, Patrick De Wulf

Werkten ook mee: Hendrik Carette, Andreas Van Rompaey, Kris Huygen, Maurits De Coen

Kaft: Wilfried Vandecasteele

Vormgeving: Stefaan Huysentruyt

Foto's: zie verwijzingen

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van 'Het Beleefde Genot' kan via een abonnement op 'TOVERBERG' door 25 € te storten op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 8 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen. Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	1
Ontstoft	3
Elsenspinsels.....	11
Impressies	13
Nob(e)lesse oblige	20
Beleefd.....	25
Poëzie	28
Te Beleven.....	31
Canonschot	33
Ciboure 1875.....	35
Crescendo.....	37
Buitenbeentjes	40
Belangrijk Bericht	57

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Beste lezer,

Intussen hebben we alweer een hete zomer overleefd, en wij Belgen zijn er met 'slechts' twee hittegolfjes nog goed vanaf gekomen. Niet zo voor heel wat mensen in het Zuiden die hun hele hebben en houden letterlijk in vlammen zagen opgaan. Ze moesten even machteloos toekijken als de romanticus Caspar David Friedrich toen het vuur in 1931 het Glaspalast in München, met daarin een aantal van zijn schilderijen, verteerde. Bart Madou vertelt er ons meer over in zijn *Buitenbeentje*.

En toch houdt het de mensen niet tegen om te reizen. Hoewel de tijd dat we 'reisden om te leren' voorbij lijkt. Het breekt mijn hart wanneer ik Jan-zonder-pet en Miet-zonder-sjaal hoor vertellen hoe ze drie weken in een Egyptisch vakantieresort gaan liggen braden aan het zwembad, maar niet de minste aandacht besteden aan het prachtige culturele erfgoed enkele kilometers verderop. Of hoe Kees-met-de-smartphone na een Instagram-selfie voor de Mona Lisa verder holt, zonder zich zelfs maar om te draaien om het kunstwerk te bewonderen.

Gelukkig zijn er ook andere reizigers. Bart bijvoorbeeld, die bij de *Crescendo* muziek van Schnittke terug in Wenen lijkt te zijn en die ons vertelt wat er dit najaar - al dan niet in benevelde toestand - in het Victoriaanse Engeland *Te beleven* valt. Ook Selma Lagerlöf was zo'n reizigster, al doolde zij het liefste rond in een romantische droomwereld. Ik neem je er mee naartoe in *Nob(e)lesse oblige*.

Helaas is onze wereld voor heel wat mensen geen droom, maar een nachtmerrie. Ik ben benieuwd of Trump de vrede in Oekraïne intussen dichterbij of net verder weg dan ooit heeft gebracht. En of er überhaupt nog overlevenden zijn in het Gaza dat stilaan nog enkel in de hoofden van Europese dromers bestaat.

Godsdienstoorlogen zijn er jammer genoeg altijd geweest. Een vurige gids (met vlammeende toorts in de hand) vertelde me deze zomer in het nachtelijke kasteel van Bouillon wat een laaghartige schurk de ooit zo verheerlijkte Godfried (die niet eens van Bouillon was) wel moet zijn geweest. Komt er ooit een tijd dat Joden in Jeruzalem hetzelfde vertellen over Netanyahu en de zijnen? En moslims over Al Qaida, Hamas en andere terreurbewegingen? Mijn *Elsenspinzel* is alvast een doordenkertje

over hoe Mozes zou reageren op zoveel geweld in Gods naam. Patrick De Wulf geeft ons dan weer enkele *Impressies* over *Houris*, de roman van Kamel Daoud over de burgeroorlog in Algerije, die hem zowel een Prix Goncourt als een publicatieverbod opleverde. En Bart *Ontstoft* nog meer godsdienstkwesities in Rolfes roman *Hadrianus VII*.

Maar wat ook de aanleiding is, een oorlog maakt enkel slachtoffers. In *Ciboure 1875* componeert Ravel zijn *Tombeau de Couperin* als eerbetoon aan de gesneuvelde soldaten. En *Buitenbeentje* Kris Huyge stelt ons *Hablets en Hulme* voor, twee dames die elkaar tijdens WOII leren kennen bij UNRRA, de *Administratie voor hulp en wederopbouw van de Verenigde Naties*. Zij zullen als geen ander hebben geweten, hoe pijnlijk afscheid nemen van een geliefde wel is.

Dat wist ook Wolkers, wiens *Turks fruit* ik in mijn *Canonschot* proef. En laat ons daarmee meteen ook maar terugkeren naar de schoonheid van de taal. Laten we samen met Maurits De Coen tekenen en schilderen met woorden, zoals ook Gezelle dat deed. Laten we met Andreas Van Rompaey het fragiele evenwicht ontdekken in de poëzie van dichter-vertaler Droogenbroodt. Laten we de jazzmuziek horen in de *Poëzie* van Hendrik Carette. En laat wie dat heeft *Beleefd*, nog nagenieten van de zomers poëziewandeling van *Het Beleefde Genot*.

Dat alles brengt ons misschien de nodige inspiratie om mooie dingen te creëren, zodat de wereld weer kan dromen. En voor alle kunstenaars en schrijvers die zich daartoe geroepen voelen, volgt aan het eind van deze Toverberg nog een belangrijk bericht.

Ik wens jullie allen veel inspirerend leesplezier!

HABEMUS PAPAM!

Hadrianus VII door Frederick Rolfe (Baron Corvo)

Eerst iets over de excentrieke schrijver, Baron Corvo, pseudoniem van Frederick Rolfe. Wie was hij? Vooral zijn laatste losbandige levensjaren en zijn avontuurtjes met jonge schandknappen in Venetië spreken tot de verbeelding (*'... terwijl mijn voorkeur uitging naar die van 16, 17, 18 en wat al iets groter is. (...) Maar een groot en geil jong lichaam verschaft mij alles wat ik wil. De lang gespierde benen buigen zich wijd om mijn dijen te omklemmen.'* Enzovoort, enzovoort ...– Rolfe in een brief aan een 'Waarde F.' – *Brieven uit Venetië*, blz. 43). Dat neemt niet weg dat Rolfe het grootste deel van zijn leven in het Verenigd Koninkrijk doorbracht, een leven in armoede, vernedering, en opgelicht worden. Pas in 1908 komt hij in Venetië terecht, hij is dan 48 jaar en zou er nog vijf jaar (over)leven en er *'de kleurrijkste periode van zijn leven'* (G. Meijsing) meemaken, meestal volkomen berooid en vaak verplicht de dag én de nacht in openlucht door te brengen. Zijn roman *Hadrianus VII* voltooide hij in 1904 en hierin rekent hij hard af met zijn kwelduivels van de voorbije jaren. *Hadrianus VII* is zeer autobiografisch, alle in de roman voorkomende personen en instellingen hebben echt bestaan, alleen de naam werd (vaak lichtjes) gewijzigd.

De roman bestaat uit 24 hoofdstukken, voorafgegaan door een bijzonder lange proloog, een zgn. *'prooimion'*¹, waarin we een lang gesprek meemaken tussen de hoofdpersoon George Rose (Rolfe) met een bisschop en een *cardinaal* (Rolfe had een voorkeur voor archaïserende vormen, wat hij – en de vertalers – dan ook consequent hebben toegepast doorheen de hele roman: catholiek, critisch, cardinalen enz.)

De eerste zin geeft al een goed beeld van Rose: *'Zijn geest was moe en uitgeput door jaren van teleurgestelde hoop, van eenzaamheid, van onbeloonde arbeid.'* Na het ontvangen van de eerste wijding leeft hij teruggetrokken als een onvervalste misantroop en spreekt met niemand behalve met Flavio, zijn kat. *'Deze wereld wordt geteisterd door ontelbare onvolgroeide onbenullen en slecht opgevoede onbehouwen...'* *'... mijn medestudenten, voor het merendeel puberale lummels,*

¹ Prooimion of proëimion: voorrede

baldadige bastaardzonen, schreeuwerige plat pratende neuzelaars'. Het onverwachte bezoek van de twee kerkleiders is bedoeld om Rose weer op het rechte pad te brengen en hem naar een volwaardig priesterschap te leiden. Het gesprek verloopt moeizaam en Rose spaart zijn sarcastische en vaak cynische uitvallen niet, de twee bezoekers ondergaan nederig de verwijten aan hen en aan de hele 'Catholieke' kerk en vragen zich nadien onder elkaar af wat zij van deze man nu moeten denken: 'Inderdaad, wat een hoogst eigenaardige, wat een hoogst onbegrijpelijke man! Zijn heidense opvattingen, zijn ongegeneerdheid en zijn woordkeuze vind ik natuurlijk verwerpelijk, en evenzeer zijn neiging om anderen de wet voor te schrijven; en hij heeft een werkelijk droevig gebrek aan nederigheid.'

Toch zijn ze tot een vergelijk gekomen, Rose ontvangt in één ruk de vier laatste wijdingen voor het priesterschap na een uitgebreide biecht die vaak hilarische trekjes vertoont. *'Heb je je naaste lief?' 'Nee, eerlijk gezegd verafschuw ik hem; en haar. Laat mij het uitleggen. (...) maar tegenover mezelf heb ik slechts minachting voor mijzelf.'*

En na 75 bladzijden begint dus hoofdstuk I en wel in medias res: de verkiezing van een nieuwe paus. Eerst geeft Rolfe de journalisten een flinke veeg uit de pan (*'Voeg hierbij een gebrek aan intuïtief inlevingsvermogen en aan historische kennis van hun onderwerp'*), waarna wij aanwezig zijn bij de archaïsche geplogenheden van het conclaaf en het gekonkelfoes tussen de kardinalen onderling. Rolfe weet het allemaal heel ironisch te beschrijven. Als men er na de zoveelste slaapverwekkende stemronde niet uit raakt, komt de Engelse kardinaal Courtleigh, dezelfde die George Rose in de proloog opgezocht heeft, met een lumineus idee: hij nodigt zijn vers benoemde kapelaan uit om naar Rome te komen.

En dan gebeurt het, George is nog meer verwonderd dan de lezer, wanneer hij in een soort Italiaans Latijn hoort zeggen *'Eerwaarde Heer, het heilige College heeft U gekozen tot Opvolger van de Heilige Petrus. Bent U bereid het Pontificaat te aanvaarden?'* Is dat tot hem gericht? Ja, tot hem, tot hém! De vraag wordt herhaald. *'Hij haalde één keer langzaam en diep adem: kruiste zijn rechterarm op zijn borst over de linker: transmuteerde in een personage van een historisch schouwspel, en antwoordde 'ik ben bereid'.* En welke pausennaam wil hij dragen? Tegen de suggestie in van enkele kardinalen (niet liever Leo, Pius of Gregorius?) antwoordt hij zonder aarzelen: Hadrianus de Zevende.

Het volgende hoofdstuk – het vierde – begint met de volgende zin: *'Nu gebeurden de dingen vlug'*. En dat is niet gelogen, want *'Het dierbare, bedachtzame Rome was stomweg verbijsterd door een Paus die 'Morgen' zei en 'Morgen' bedoelde'*. En inderdaad, Hadrianus lapt alle tradities en rituelen aan zijn laars en begeeft zich zelfs te voet naar Sint-Jan van Lateranen om er officieel gekroond te worden, Hij, de *'Bisschop van Rome in daad en geschrift, en de opperste Pontifex der gehele kerk'*.

De nog aanwezige kardinalen zien het allemaal met veel leed en weinig vermaak aan (*'In het paleis heerste opschudding. Cardinalen en hun gevolg kwaakten en kakelden en piepten en gromden in stille hoekjes.'*) Vanaf nu spreekt (en denkt) Hadrianus ook in de pluralis majestatis. *'Wij zijn juist van zins om Ons in die mate te bevrijden van wereldse zorgen dat Wij Ons met onverdeelde aandacht kunnen wijden aan Ons Apostolaat.'* Hij benoemt zijn eigen mensen - twee jeugdvrienden uit Engeland - als tussenpersoon tussen hem en de traditionele pauselijke dienaars, en hij verhuist naar de hoogste etage in een zo sober mogelijk ingerichte kamer. *'Onthoud dat alles eenvoudig en zonder opsmuk moet blijven.'*

Nadat paus Hadrianus aan de leden van de curie tal van eigen(zinnige) verordeningen heeft doorgegeven, trekt hij zich terug in zijn buitenverblijf in Castel Gandolfo, waarbij hij ook kardinaal Courtleigh uitnodigt hem te vergezellen. Eens ter plaatse spelt hij hem stevig de les over de wanpraktijken van de Engelse katholieke priesters. Zes stuivers vragen om een plaatsje op een bank te bekomen voor de Middernachtmis, zogenaamd om het gespuis en de niet-gelovigen buiten te houden! Hoe durven ze. De kardinaal verdedigt zichzelf en zijn priesters zo goed hij kan, maar de paus is niet op zijn mondje gevallen en slingert hem bitsige antwoorden toe. *'... maar u krijgt subsidies. U bedoelt dat ze karig zijn. Maar kerkbanken verhuren is afschuwelijk: dat zijn kerkbanken trouwens ook. Schaf ze beide af.'* Maar in cauda venenum: wat heeft de kardinaal ertoe gebracht om hem, George Roose, naar voor te schuiven voor het ambt van paus? En hoe is dat verlopen? Hoe reageerden zijn collega's kardinalen op zijn suggestie? Blijkt dat geen enkele kardinaal zijn stemgedrag nog wou veranderen en eens in dat slop: *'Kortom, ik voelde mij onweerstaanbaar bewogen om Uwe Heiligheid voor te dragen.'*

En het staat letterlijk in de tekst: Hadrianus wordt aangetrokken door bijzondere verschijnselen en subtiel tussen de regels door blijkt dat hij –

net als Rolfe zelf – ook sterk geboeid is door de lichamelijke schoonheid van vooral jonge knapen: *'De eerwaarde Semphill, met een witte kortgeknipte kop en het gezicht van een schone, roze schooljongen, ...'*; bij een beeld van Apoxyomenos: *'... zich verlustigend in de lenige majesteit van volmaakte verhoudingen. (...) 'Heiligheid, stelt U Zich dat lichaam en die armen en benen eens voor aan het kruis.'* (blz. 197)

En zo vindt men veel dergelijke voorbeelden tijdens het lezen van de roman. Hadrianus VII vaardigt ook een encycliek *Regnum meum* uit, waarin hij de klemtoon legt op de Persoonlijke Verantwoordelijkheid van het Individu en de wereldlijke macht van de Roomse Kerk hekelt, een tekst die hij meteen naar de belangrijkste kranten van de wereld stuurt, tot groot ongenoegen van zijn omgeving. Maar de strekking van de encycliek nemen de kardinalen niet: kardinaal Ragna *'brulde anathemata en vervloeking en tierde 'Judas, Judas, dat zal niet geschieden'. In een ogenblik van stilte mauwde Hadrianus koel: 'Het is geschied: en het zal geschieden.'*

Het pontificaat van Hadrianus betekent een ware stijlbreuk met zijn voorgangers. Zo gaat hij vaak zonder lijfwacht wandelen in de stad. Eens wordt hij bespuwd door een socialist, maar dat laat hij niet zomaar gebeuren, in het gevecht dat daarop volgt deelt de paus rake klappen uit, waarna hij de socialist uitnodigt in zijn pauselijke suite, verneemt dat hij een goudsmid is en hem benoemt tot goudsmid van de Pontificale Anticamera en meteen een crucifix bestelt (naar het voorbeeld van het langgerekte beeld van Apoxyomenos).

Tussendoor verklaart de paus de Eerbiedwaardige Dienaren van God, Koning Albert de Grote, Koning Hendrik IV van Lancaster en Maria Stuart, Koningin en Martelares, zalig, drie Engelsen nota bene, maar in datzelfde Engeland wordt er ook een complot tegen hem gesmeed door de vroegere vijanden van George Rose, leden van het Socialistische Liblab-genootschap (Liberal + Labour!). Ze zijn daarbij niet te vies om ene mejuffrouw Kraay (Corvo = kraai!) in te schakelen, een intussen oudere dame die er ooit alles aan gedaan heeft om Rose in haar netten te vangen, maar daar nooit in geslaagd is. Een uitgebreide delegatie met Jerry Sant en inclusief Kraay vertrekt naar Rome, wordt in audiëntie ontvangen maar keert van een kale reis terug, ze zullen echter hun chantagepogingen niet opgeven.

In Augustus verplaatst de Grootste Dienaar der Dienaren zijn hofhouding tijdelijk naar het paleis aan het Nemeïsche meer. Tijdens een eenzame

wandeling wordt hij betrappt door twee meisjes en een jonge knaap ('... uiterst verfijnd en tenger gebouwd met donkere ogen als sterren en magnifiek getekende wenkbrauwen...') – twee prinsesjes en een prins, zo blijkt, die samen met hun gouvernantes tijdens een picknick op het aangrenzende domein van het (rechte) pad afgedwaald zijn. Hadrianus gelooft niet wat hij ziet en moet zijn tranen bedwingen, hij vlucht weg, volledig van de kaart door die onverwachtse jeugdige schoonheid: *'De zuivere en levendige openhartigheid, de delicate proporties, de pure huidskleur wekten in Hem het verlangen om te bezitten (...) Hij, de Hoogste van Gods Dienaren, lag neer voor de engelachtige majesteit van het Kind.'*

Wanneer de oude keizer Frans Jozef I van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije sterft – Rolfe plaatst zijn roman in de toekomst! –, en de Italiaanse ambassadeur aan het Engelse hof, kardinaal Panciera, in Rome verschijnt, is dat de gelegenheid bij uitstek voor Hadrianus om de toestand en de mogelijke toekomst van de volkeren van Europa te bespreken.

En daar krijgt hij een uitstekende gelegenheid voor: als de Duitse keizer Willem II op bezoek is bij Koning Emanuel van Italië, maakt die eerste er gebruik van om ook de paus te ontmoeten. De gesprekslui draaien eerst wat rond de pot, maar dan wil Willem II de mening van Hadrianus weten over zijn probleem. Hij wil namelijk de Oostenrijkers opnemen in zijn Duitse rijk (en nog veel meer volkeren, zo blijkt achteraf), maar vreest felle tegenstand, ja oorlog met Frankrijk en Rusland en ja, waarom zijn de Engelsen zo tegen zijn persoon gekant, hij die toch de kleinzoon van wijlen Queen Victoria is? De paus houdt zich op de vlakte maar zal dan een opmonterende *Brief aan de Duitsers* schrijven, met op het einde toch een waarschuwing om niet stil te blijven staan: *'In stilstand wordt wrokkende, verstikkende, verbitterde ettering uitgebroed. Rotting kan nooit tot tevredenheid leiden, evenmin als staal of bloed'*. Maar tegelijkertijd weet hij de Fransen te paaien door het decreet te tekenen van de heiligverklaring van Madame Jeanne de Lys, alias Jeanne d'Arc.

En zie, dan vernemen wij dat de leider van de Liblab Jerry Sant en madam Kraay, na de teleurstellende ontvangst bij de paus, de hele tijd in Rome zijn gebleven. Kraay bekeert zich zelfs om in de katholieke aristocratische kringen te infiltreren en wacht geduldig haar beurt af. En ja, tijdens een nachtelijke wandeling door de stad betrappt zij Hadrianus nog zo laat op theevisite bij twee niet onbesproken vrouwen. Maar ook

Sant zoekt zijn momentum uit. Hij schrijft een brief aan de paus waarin hij in niet zo bedekte termen zinspeelt op mogelijke chantage en ook Kraay schrijft een liefdesbrief (!), waarin zij Hadrianus-George aan de tijd in Engeland herinnert, ze wil alles voor hem doen, ze biedt zelfs aan om zijn huishoudster te worden. De Apostel van Rome reageert niet op de brieven en dan ziet Jerry Sant zijn kans, hij slaagt erin om in de *Catholic Hour* een (anoniem) artikel te publiceren onder de titel *'Vreemde loopbaan van de Paus'*, waarin Hadrianus zwartgemaakt wordt door te verwijzen naar zijn niet zo fatsoenlijk verleden in Engeland. *'Hij werd categorisch veroordeeld als verachtelijk, laag-bij-de-gronds, vulgair, abject, minnetjes: alles wat verachting verdiende.'*

Hadrianus telt weliswaar *'Een, twee tot aan drieëndertig absolute en weloverwogen leugens, de gratuite of ignorant onjuiste weergave van feiten nog niet meegeteld.'* maar is toch ernstig geschokt en uit zijn lood geslagen.

De dag erop ontbiedt Hadrianus zijn kardinalen. Die dachten natuurlijk dat hij het over het fameuze krantenartikel zou hebben, maar neen, hij kondigt aan dat hij besloten heeft zich van de schatten van het Vaticaan te ontdoen en van de verkoop ervan een fonds te stichten *'Het Huishouden van Christus'*. Consternatie alom. Naar het einde toe is er toch een kardinaal die langs zijn neus weg het artikel ter sprake brengt en vindt dat er iets aan gedaan moet worden. De paus blijft echter onverstoorbaar en repliceert: *'... het is niet de Paus die belasterd is, maar George Arthur Rose.'* Maar in het liblab-kamp vallen er ook slachtoffers. Jerry Sant wordt verweten dat hij mislukt is, hij wordt uit de partij gestoten en aangezien hij de geldschietster van mevrouw Kraay is...

In een laatste verwoede poging probeert Sant, met Kraay aan zijn zijde, tijdens een audiëntie een astronomische schadevergoeding te eisen van zijne Heiligheid. Als de paus Jerry voor de aap houdt, kan mevrouw Kraay het niet laten en vraagt om even onder vier ogen met Zijne Excellentie te mogen spreken. Elk privégesprek is uitgesloten, vindt de paus, tenzij zij bij hem komt biechten. Wat geschiedt, volgens de gangbare rituelen, maar *'Vanachter het rooster klonk een jengel... 'Georgie!'* *'Mijn kind, er is geen Georgie hier, alleen uw Rechter.'* Het enige wat Sant nu nog kan doen, is nog meer laetdunkende artikelen over de Stedehouder van Christus in verschillende kranten laten opnemen, en ook Kraay komt naar buiten met haar relaas over die nacht

dat zij de Paus gezien heeft op de thee in gezelschap van twee niet zo fatsoenlijke vrouwspersonen.

Hadrianus lijkt zich nergens aan te storen en blijft erg actief, hij schrijft vellen vol, vernietigt ze, herschrijft en komt ten slotte naar buiten met een *Brief aan de Vorsten*, waarin hij zich opstelt als bemiddelaar in de wereldse zaken. In die brief bespreekt hij de toestand van het Europese continent en welke natie welke andere best zou annexeren enzovoort. Zo verdeelt de '*Opperste Scheidsrechter*' de wereld in een Negenvoudig koninkrijk (onder leiding van Duitsland) en het Roomse Rijk (met koning Victor Emanuel van Italië aan het hoofd) en dit vooral ten nadele van Frankrijk en Rusland. Het heeft de paus veel kopbrekens bezorgd en zo kent hij nadien een periode van psychische onrust: '*Hij was niet lui in de zondige betekenis van het woord. Hij was alleen maar lethargisch, versuft, verstompt, lusteloos: Hij had nergens zin in, behalve om weg te vluchten en rust te vinden.*' Zijn arts weet hem om de drie uur te overladen met een resem geneesmiddelen, en wonder boven wonder: het helpt. '*Hij zette Zijn pontificale masker op; en richtte Zich van de idealiteit op de realiteit. De landenkwestie schoof Hij terzijde.*' Hadrianus ontbiedt de dichtstbijzijnde kardinalen bij hem om hun vragen en bekommernissen te komen uiten. Vooral de inhoud van de *Brief aan de Vorsten* komt aan de orde. Maar het kan niet anders, de voorbijge artikels in de pers komen ook aan bod en dan gaat hij open kaart spelen. '*... en vastbesloten om Zijn doel te bereiken, trok Hij langzaam en veelbetekenend de Pauselijke ring van Zijn wijsvinger en deed hem in Zijn zak. 'Heren,' begon Hij op een geheel nieuwe toon, 'sommigen van U willen George Arthur Rose graag aan de tand voelen?'*" En dan begint George, eerst voorzichtig maar stilaan als een razende ('*Hij slingerde deze woorden als werpspiezen*') aan een lang en luidruchtig pleidooi waarin hij alle punten die hem ten laste werden gelegd naar de prullenmand weet te verwijzen, zelfs de episode met de dames aan de thee bleek een verwisseling van persoon te zijn geweest, een van de kardinalen moet toegeven dat hij het was geweest.

En dan komt de feestdag van Sint-Joris (Saint Georges!) en de verjaardag van één jaar pontificaat. Heel wat '*Majesteiten, Augustituden en Hoogheden*' zijn present om hem te feliciteren. Ook de Noordelijke keizer is aanwezig, alleen Victor Emanuel - al generaties lang is de Italiaanse koning de vijand van de paus - is er niet. Maar in een gesprek met keizer Willem weet Hadrianus hoe hij het zou oplossen: '*Als de Zoon*

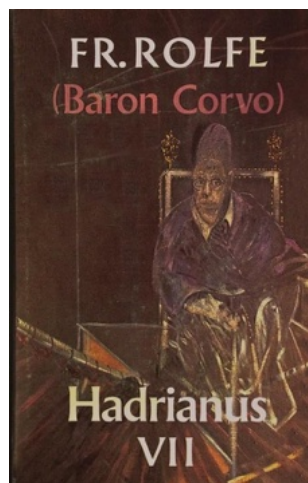
niet tot de Vader wil komen, moet de Vader naar de Zoon gaan' en hij besluit samen met de keizer (te voet!) naar het paleis van de Italiaanse koning te gaan. De ontvangst is onverwacht hartelijk, de eeuwenoude vete smelt als sneeuw voor de zon en samen gaan ze nu gedrieën (weer te voet!) en omringd door een schare buitenlandse hoogwaardigheidsbekleders naar het Vaticaan voor het vervolg van de festiviteiten.

Plots springt er echter een in het zwarte geklede figuur vanuit het volk naar voor en schiet met een pistool de paus in de borst, die bloedend neerzigt. De man wordt gegrepen, maar de stervende Hadrianus roept hem bij zich en schenkt hem vergiffenis. Het blijkt niemand minder dan de liblabber Jerry Sant te zijn. *'De wereld weende, zuchtte, snoot haar neus; en voelde een enorme opluchting.'*

Bronnen:

Frederick Rolfe (Baron Corvo), *Hadrianus VII*, De Arbeiderspers 1978, 488 blz., vertaald door Joyce & Co (Geerten Maria Meijsing & Keith Snell)

Frederick Rolfe (Baron Corvo), *Brieven uit Venetië*, Veen Uitgevers, 1986, 96 blz., vertaald door Geerten Maria Meijsing

DE GEBODEN

Of ik werkelijk de stem van God heb gehoord, wil je weten? Of Hij mijn hand vasthield terwijl ik de wetten in steen beitelde?

Ik begrijp waarom je dat vraagt. Het antwoord zou je leven zoveel makkelijker maken, niet? Als ik ja zeg, zal je me vragen daar bewijzen voor te leveren. Kan ik zo'n bewijs leveren, dan kan je eindelijk zonder twijfels in God geloven. Kan ik dat niet, of geef ik toe dat ik Zijn stem nooit heb gehoord, dan noem je mij een leugenaar en gooi je zonder verder schuldgevoel al Zijn – of mijn - wetten overboord.

Maar zeg eens eerlijk: doet het er in feite toe? Maakt het uit of ik een gezant van God ben, of slechts een man, een leider, die zijn volk wil redden van de ondergang? Kijk om je heen en zie wat er met de mens gebeurt, wanneer hij zonder mijn 'goddelijke' wetten leeft. Niet één god, maar ontelbaar vele goden aanbidt hij, zonder ze daarom goden te noemen, hij laat zich door hen knechten en richt zichzelf ten gronde. Dag en nacht, jaar in, jaar uit, loopt hij de illusies na die ze hem beloven, zonder de tijd te nemen voor contemplatie en gebed. Zo loopt hij zichzelf voorbij, de arme mens, en doolt wanhopig zoekend rond, eenzaam in de massa.

Ouders mishandelen hun kinderen – soms denkend dat ze het beste met hen voor hebben -, kinderen laten hun ouders in de steek, bespotten en verachten hen, of zijn zo verwend dat de dank die ze verschuldigd zijn verandert in hebzuchtige verwijten.

Kijk hoe de wetteloze mens zijn medemens ten gronde richt: zijn haat en spot kent geen grenzen en drijft mensen tot wanhoop. Beloften worden schaamteloos verbroken, eigenbelang en winstbejag leggen het geweten lam. De mens verandert in een blind, vraatzuchtig monster dat de schoonheid van zijn taal vergeet en nog slechts een enkel woord gebruikt: meer, meer, meer... Maar hoe langer hij zoekt, hoe minder hij vindt; hoe meer hij bezit, hoe armer hij wordt. Zijn honger blijkt niet te stillen, en wanneer hij ontdekt dat het materiële hem niet kan verzadigen, zoekt hij nieuwe grenzen op. Mannen en vrouwen vergooien zich aan elkaar in vleselijke orgieën, hopen dat een opeenvolging van

korte climaxen voor blijvend geluk kan zorgen. Maar ook hier komen ze bedrogen uit en druipen teleurgesteld af.

Uiteindelijk plooit hij op zichzelf terug, de eenzame mens, sluit zich af van de wereld die hij als gemeen en kwetsend ervaart, wordt somber en bitter als gal. De ene kwijnt langzaam weg terwijl hij doelloos rond blijft dolen, de andere gaat tot het uiterste en hoopt het geluk te vinden in de dood – de dood van anderen of van zichzelf, het verschil is uiteindelijk miniem.

Dus zeg me eerlijk: doet het ertoe waar ik de inspiratie haalde om mijn volk een leidraad, een levensdoel te geven? Maakt het uit of ik een gezant van God ben of slechts een begenadigd verteller, een bezieler: iemand die mensen hun ziel teruggeeft? Je verwijt me dat ik mensen in sprookjes laat geloven, maar hebben we net dat niet nodig om gelukkig te kunnen zijn?

Je verwijt me dat mijn ideeën mensen aanzetten tot oorlog en onverdraagzaamheid, maar neen, dan heb je mijn boodschap niet begrepen, want precies dat gaat regelrecht tegen mijn wetten in!

Of mijn hele levensverhaal een sprookje is, wil je nog weten? Ook dat heeft geen belang. Of ik mijn volk nu door de Sinaiwoestijn heb geleid, of door de woestijn van hun wanhoop. Of ik de Rode zee in twee deed splijten, of de zee van twijfels waaraan ze ten prooi vielen. Wat telt, is dat ik hen hoop en perspectief gaf, genoeg om tegenslagen te overwinnen en door te gaan in moeilijke tijden. Wat telt, is dat ik hen het enige gaf wat de mens tot mens maakt: liefde!

HOURIS

Anno 2023: Kamel Daoud, Frans-Algerijnse schrijver en journalist, wint de prestigieuze Prix Goncourt met *Houris*. In 2014 wordt hij een eerste maal genomineerd voor zijn roman *Meursault, contre-enquête*, een antwoord op *L'étranger* van Camus. In zijn roman vertelt Daoud het beroemde verhaal van *L'étranger* van Albert Camus, maar nu vanuit het standpunt van de vermoorde Arabier. Het leverde hem niet de Goncourt op maar een fatwa, uitgevaardigd door de salafistische leider Abdelfatah Hamadache Ziraoui die beweerde dat Kamel in zijn boek een oorlog voerde tegen Allah, de profeet, de Koran en de waarden die heilig zijn in de islam. Voldoende redenen om die fatwa uit te spreken volgens Ziraoui.

In 2023 wint Kamel Daoud dan uiteindelijk die Prix Goncourt met *Houris*². Geen fatwa deze keer, maar een publicatieverbod in Algerije. '*La charte pour la paix et la réconciliation nationale*' is in Art. 46 heel duidelijk: '*Est puni d'un emprisonnement de trois à cinq ans et d'une amende de 250.000 DA à 500.000 DA quiconque qui, par ses déclarations, écrits ou toute autre acte, utilise ou instrumentalise les blessures de la tragédie nationale, pour porter atteinte aux institutions de la République algérienne démocratique et populaire, fragiliser l'Etat, nuire à l'honorabilité de ses agents qui l'ont dignement servie, ou ternir l'image de l'Algérie sur le plan international*'. Met andere woorden: er mag met geen woord gerept worden over de burgeroorlog die woedde van 1992 tot 2002 en meer dan 200.000 doden en honderdduizenden gewonden telde. En laat dat nu precies het onderwerp van *Houris* zijn.

Het is het verhaal van een jonge vrouw die als enige van haar familie de slachtpartij eind 1999, gepleegd door islamitische extremisten, overleefde. Fajr was vijf jaar toen een van de jihadisten haar de keel oversneed en haar voor dood achterliet. Ze overleefde, maar kon niet meer praten omdat haar stembanden doorgesneden waren. Het litteken is een blijvende herinnering aan de gruweldaad. Khadija, een juriste, redde haar, werd haar adoptiemoeder en gaf haar de symbolische naam Aube. Nu, twintig jaar later, is Aube zwanger en is van plan te aborteren

² Een houri is een mooie maagd met prachtige ogen die een jihadstrijder na zijn overlijden als beloning krijgt in het paradijs.

opdat haar kind de Algerijnse barbarij – zoals Aube die benoemt – niet zou hoeven te beleven.

Anno 1972: De eerste kennismaking met Algiers, de 'witte stad', is een rollercoaster aan impressies. Een groot aantal schepen ligt voor anker op zee. De *Ville de Marseille* legt aan. Er ontstaat een drukte van jewelste. Iedereen wil als eerste van boord. Linda, mijn kersverse echtgenote, en ik ook. Naar het garagedek en je beurt afwachten om van boord te rijden. Dan de administratieve rompslomp: de scheepsbevrachter, een douanier, een politiediender, een ambtenaar van financiën; allen laten je formulieren invullen en ondertekenen die zij dan bestempelen, bezegelen en waarvan ze stroken afscheuren die je zorgvuldig dient bij te houden. Ik ben hier ter vervanging van mijn legerdienst. Twee jaar lesgeven in het Lycée An Nahda te Skikda. Twee jaar die er uiteindelijk tien zullen worden. En dan die kleurrijke menigte! Mannen, vrouwen en kinderen. Veel kinderen, toen al heel veel kinderen. Westers gekleed, weinig traditionele klederdracht.

Alger – Skikda: kleine 500 km. De afstand schijnt langer, de 2PK minder snel dan verwacht. Het is al donker wanneer we wat lijkt op enorme verlichte kerstbomen in de verte zien. Gitzwarte nacht. Geen straatverlichting, nauwelijks dorpen en dus alleen een stralende sterrenhemel en dan die kerstbomen. Die ogen verdacht vroeg, we zijn nog maar augustus ... en op zijn minst ongebruikelijk. Kerstbomen in een moslimland! Wel feeëriek. Hoe dichter we naderden, hoe meer de kerstbomen muteren in industriële installaties. Kleine ontgoocheling. Skikda schijnt dan toch niet dat pittoreske vissershaventje te zijn waar wij op gehoopt hadden. Niet dus! Geen booking.com in die tijd. Dus ook geen hotel vastgelegd. De beste oplossing leek ons om naar Lycée An Nahda te rijden, de school waar ik aangesteld was als leerkracht Engels. Men verwachtte ons, maar niet dat we op zoek waren naar slaapgelegenheid. We krijgen toch een plaats toegewezen op de slaapzaal van het internaat. In afwachting.

Hoe begin je aan huisvesting zoeken in een vreemd land zonder immokantoren? Mevr. Belarbi, de directrice, weet het ook niet zo goed. Alleen dat er woningnood is. Dat is zeker, zegt ze. Skikda is de laatste jaren uit zijn voegen gebarsten; de gas- en olie-industrie 'boomen' en daar zijn honderden werkzoekenden op afgekomen die allemaal logies moeten vinden. Woningnood! Het worden spannende dagen.

We ontbijten op ons bed in de slaapzaal van het internaat en beginnen dan onze dagelijkse zoektocht naar een woning via de officiële instanties. Het *Ministère de l'Education* in Alger, waar beloofd was dat alles vlot zou verlopen, zetelt in Algiers. Ver. Verre beloften! De dagen verstrijken, de tijd dringt. De internen sijpelen binnen en dan weet je dat het begin van het schooljaar niet veraf meer is. Eindelijk hebben we geluk. Een appartement in een prefab nieuwbouwblok. Er zijn er een tiental afgewerkt, dertig blokken staan nog in de steigers.

Lycée An Nahda is een meisjesschool. Ik geef les aan de laatstejaars. Vijfenvierzig jonge, hippe, westers geklede, nieuwsgierige meisjes met een vrijpostige blik. Uitdagend en fier. Ontzettend fier op hun land. Zij moeten geboren zijn ergens midden jaren vijftig, tijdens de onafhankelijkheidsoorlog, besef ik pas later. Allen hebben ze één of meerdere familieleden, kennissen, vrienden verloren in de oorlog. Omgekomen bij gevechten, vernederd, gemarteld, verkracht. Hun jeugd getraumatiseerd door terreur. En nu pas, tien jaar later, vrij. Eindelijk vrij. Zij zijn de eerste generatie die naar school gaat. Naar school mag, kan. Onder de Fransen was dat niet voor iedereen weggelegd. In de leraarskamer is het een bont gezelschap. Naast Algerijnse, Franse, Syrische en Irakese leerkrachten ook twee Belgen, Linda en ik. Linda heeft onverwacht ook een betrekking gekregen.

In onze vrije momenten verkennen we de stad. In de hoofdstraat veel *quincailleries* (ijzerwaren), wat kledingzaken een zeldzame apotheek, zelfs een fotohandelaar, een paar bakkerijen en slaggers. In een zijstraat de Monoprix³ met vele rekken ISIS (waspoeder), sardienen, tomatenpuree en olie ... Niet direct om vrolijk van te worden. Een schril contrast met de overvolle rekken charcuterie, kaas in België, naast de even goed voorziene schappen met koekjes ... Tja, we zullen het de eerstvolgende jaren met heel wat minder 'variëteit' moeten stellen. Terug naar basic zou je denken. In dezelfde straat, maar ietsje lager, een bakker met een gamma knisperende baguettes, verse croissants, 'galetten' of brioches en heerlijke zoetigheden. Verse groenten kopen we op de overdekte markt. Geen gestandaardiseerde exemplaren. Nee, grillige vormen hebben ze, die groenten. Geen twee dezelfde, maar uitzonderlijk lekker. En er is ook een slager. Het vlees ziet er niet altijd even aantrekkelijk uit en de winkel beantwoordt niet echt aan de - voor

³ Monoprix is een grootwarenhuis

ons - gebruikelijke hygiënische normen. Slagers zijn ook echte 'beenhouwers'; ze houwen beenderen. Met overgave. Meestal krijgen we wat we vragen. Vaak met nog wat beensplinters, maar die neem je erbij. Het vlees is vers en smaakt heerlijk. Dagelijks worden karkassen aangevoerd en uitgesteld aan de ingang. Achteraan in de winkel een tegelmuur met haken waar nog meer bouten en merguez-worsten hangen. Op de faience toonbank schaapskoppen; in de vitrine orgaanvlees. Aan de straatkant hangen tussen laurier en andere groene kruiden nog wat ingewanden. Kieskeurig? Dat kunnen we niet zijn. 't Is de lokale 'beenhouwer' of vegetariër worden. Dan nog liever een stukje vlees dat een paar uur in de zon, regen en wind hing. Op de markt ook verschillende standen met kippen. Soms geplukt, vaak niet schoongemaakt; da's altijd een verrassing. Plukken moet je meestal zelf doen en is tijdrovend. Het is zoeken naar de juiste manier. Heel voorzichtig in het begin, net of je het beestje geen pijn wil doen. Dan met wat resolutere plukbewegingen. Vissen schoonmaken idem dito. Gelukkig heeft Linda de knepen van het vak vlug onder de knie.

Skikda! Pareltje aan de Middellandse zee. De hoofdstraat, Didouche Mourad⁴, doorkruist de stad van noord naar zuid en mondt uit aan de haven. Links en rechts licht oplopende bebouwde heuvels. Parallele straten aan Didouche Mourad en haaks erop dwarsstraten. Dambord effect. Wanneer je Didouche Mourad naar de haven afloopt en er vaart op dat moment een schip binnen, is het net of die oceaanreus de hoofdstraat opvaart. Optisch bedrog, maar wel eentje waar je niet genoeg van krijgt. Op het einde van de hoofdstraat een plein, Place du 1er Novembre. Een grote moskee en het stadhuis. Mijn boekenwinkel aan de rechterkant van het plein. De enige boekenwinkel. Alleen 'linkse' boeken: Rosa Luxemburg, Fanon, Marx, Engels ... Wie leest die hier in Skikda? Aan de haven het stationsgebouw. Links de avenue Zigout Youcef met het politiekantoor en de PTT⁵. Via Zigout Youcef voert een smalle, bochtige kustweg naar Stora, een pittoresk badplaatsje. Van hieruit rijdt je de bergen in. Niets anders dan lichtglooiend landschap, lage struiken, een afgelegen boerderij en schapen. Een smalle zandweg langs de klif volgt de zee, duikt dan het binnenland in.

⁴ Vele straatnamen dragen namen van verzetsstrijders uit de onafhankelijkheidsoorlog. Hun namen en hun daden mogen niet vergeten worden en vormen een punt van kritiek in *Houris*.

⁵ PTT Poste, téléphone et télégraphie

Aan de andere kant van de haven, oostwaarts, bereik je het industrieterrein en het strand 'Jeanne d'Arc'. Onmetelijk lang ongerept strand moet het geweest zijn. Nu is het gedeelte dicht bij de stad en de haven een industrieterrein geworden. Petrochemische installaties. De Japanners bouwen er iets, de Fransen, de Engelsen, allen bouwen ze voor Sonatrach⁶. Algerije boomt. Veel gas en veel olie. Vorig jaar – 21/02/1971 – heeft president Boumedienne de gas- en olie-industrie genationaliseerd. Voorbij het industrieterrein loopt het strand verder. Onaangeroerd, kilometers wit zand, blauwe zee, wondermooie, groenblauwe baaien en kurkbomen, grazende schapen en een enkele herder. Januari, februari en maart zijn donkere maanden. Grijs, vochtig, ongezeilig, vaak regen en modderige straten. De terrasjes zijn grotendeels verlaten. De mensen haasten zich naar hun bestemming. De 'die hards', altijd mannen, zitten in bruine boernoes op hun terras en slurpen koffie of thee. Maar zodra april aanbreekt, kleurt de hemel blauw en krijgen we de zon te zien. Wij flaneren dan door de straten en drinken koffie op een van de terrasjes van Didouche Mourad. Ongebruikelijk! Een vrouw – Linda – op een terras. Veel bekijks.

Fragment uit een brief van 23.05.74 die ik naar familie stuurde: *'Onmiskenaar voorteken dat de zomer in de lucht hangt, is het feit dat de zomerplunjes in het straatbeeld verschijnen. De banjospeler heeft tijdens de wintermaanden een nieuw instrument gefabriceerd. En zoals gewoonlijk zal hij nu ook weer al tokkelend alle terrassen aflopen. De filosoof⁷ paradeert weer op en af. Keurt niemand goed genoeg om tegen te praten en voert dus hoofdzakelijk monologen die ook voor hem soms onbegrijpelijk schijnen, want af en toe blijft hij staan, schudt meewarig het hoofd, trekt zijn schouders op en stapt over op het volgende onderwerp, even belangrijk als belangeloos.'*

Het was een heerlijke periode: wonen en werken in verschillende regio's, rondreizen, ontdekken, impressies opdoen en koesteren. Naar het einde toe, begin jaren tachtig voelde je de spanning stijgen: veel kinderen, veel te veel werklozen, een verontrustend dogmatisch religieus reveil ... en wat in de sterren geschreven stond gebeurde.

6 SONATRACH: Société Nationale pour la Recherche, la Production, le Transport, la Transformation, et la Commercialisation des Hydrocarbures.

7 De 'filosoof' was voor ons een dakloze die dag in dag uit in smetteloos wit gekleed en vergezeld van twee honden de hoofdstraat afdweilde, verdiept in eindeloze monologen.

Anno 2018: Houris, 400 pagina's, 3 delen: Het verhaal speelt zich af van 16 tot 21 juni 2018, met het offerfeest op 20 juni als hoogtepunt.

'La Voix', het eerste deel, is volledig gewijd aan de protagonist Aube. Zij, de vrouw met de doorgesneden stembanden, belichaamt als het ware letterlijk en figuurlijk de zwijgplicht opgelegd door de Algerijnse regering over die 10 jaar burgeroorlog. Ze is niet alleen het hoofdpersonage in de roman, maar is de roman zelf. *'Et toi, tu es un livre, me jurait elle. Un véritable livre, le récit de ce qu'on ne doit pas oublier'* zegt de moeder (blz. 20) tegen haar adoptie dochter. En ook Aube zegt op blz. 32: *'Lis. Lis en moi. Et écoute avec moi pour comprendre'*, om te vervolgen met *'Je suis un livre dont la fin est la tienne.'* In een lange monoloog - 150 bladzijden - vertelt Aube haar ongebooren kind wat zij en haar adoptie moeder de laatste vijf jaar beleefd hebben. Omdat Aube haar kind niet wil ter wereld brengen in een wereld waarin vrouwen het slachtoffer zijn van geweld - *'Je t'évite de naître pour t'éviter de mourir à chaque instant'* - heeft ze besloten om te aborteren, wat verboden is in Algerije.

Het tweede deel, 'Le Labyrinthe' is de zoektocht naar wat er zich die nacht - 31.12.1999 - afgespeeld heeft. Aube onderneemt een lange tocht naar haar geboortedorp - 140 bladzijden - en ontmoet Aïssa Guerdi, eveneens een slachtoffer van de burgeroorlog. Het labyrint slaat enerzijds op de vruchteloze pogingen van Aïssa om iedereen ervan te overtuigen wat er precies gebeurd is tijdens de burgeroorlog en anderzijds op de moeilijke tocht van Aube naar haar geboortedorp. In de 32 hoofdstukken van het tweede deel alterneren de stem van Aïssa en de innerlijke monoloog van Aube die zich nog altijd tot haar ongebooren kind richt. Aïssa's verhaal is een rapportering van data en gruwelijkheden die niet mogen verteld worden. Aube heeft het dan voortdurend over de tegenstelling tussen die glorierijke onafhankelijkheidsoorlog waar straatnamen van vrijheidsstrijders en oorlogsmonumenten continu aan herinneren en de tien jaar durende burgeroorlog die doodgezwegen moet worden. Vrijheidsstrijders die geëerd worden en jihadisten die gezuiverd worden van hun misdaden.

In 'Le Couteau', het derde deel - 110 bladzijden - komt Aube aan in haar geboortedorp waar ze mishandeld en vernederd wordt en uiteindelijk gered wordt door Aïssa. Het verhaal bereikt zijn hoogtepunt met de Aïd; dan wordt herdacht dat Abraham bereid was zijn zoon Ismaël te offeren aan God. In Houris staat het offeren van het schaap symbool voor het

geweld gepleegd op vrouwen in een fanatieke patriarchale gemeenschap. Het mes is een verwijzing naar én het 'offerfeest' én wat er met Aube gebeurd is die bewuste 31 december 1999.

Kamel Daoud gebruikt het ritueel van de Aïd om de barbarij van een gemeenschaap aan de kaak te stellen waar vrouwen nauwelijks rechten hebben en de speelbal zijn van een bekrompen conservatieve mannenwereld. Hij analyseert in *Houris* de toestand van de vrouw in Algerije en belicht volop het geweld gepleegd tegen vrouwen en de alom heersende vrouwenhaat. Hij 'zegt' luidop wat men zou willen dat hij 'verzwijgt'. De vrouwen zijn de sleutelfiguren in deze roman. 'Aube' is de woordvoerster, ondanks het feit dat ze niet kan spreken, maar de andere vrouwen, Khadij, de adoptiemoeder, Taïmoucha de vermoorde zus, Hanane, Meriam enz. zijn eveneens spilfiguren die lijden onder het geweld van een systeem dat hen berooft van hun vrijheid en hen opsluit in rollen opgelegd door mannen en het regime. '*Quand la loi de l'oubli fut promulguée,*' zegt Hamra, een jonge vrouw ontvoerd door jihadisten en verplicht met de terroristen mee te heulen – '*tous ont applaudi sauf les femmes comme moi. On nous écarta. Alors, dis-le bien clairement, on n'a rien eu. On ne peut pas travailler, avoir une pension, se marier ou divorcer, ni vivre quelque part, ni voyager sans papiers.*'⁸ Of Aube nu aborteert of haar kind behoudt, laat ik je zelf ontdekken. Feit is dat het een ontluisterend boek is over een getraumatiseerd volk dat een donkere bladzijde uit zijn verleden moet verwerken.

In een volgende *Impressies* neem ik jullie mee naar 'l'Algérie profonde', naar de woestijn, de heilige steden, de Assekrim en de wereld van de Algerijnse vrouw gezien door de ogen van feministe Assia Djebar.

Bron:

Kamel Daoud, *Houris*, Gallimard, 2024, 411 blz.

⁸ Houris, blz. 338

Nob(e)lesse oblige

Door Els Vermeir

SELMA LAGERLÖF

Selma Lagerlöf was de eerste vrouwelijke auteur die ooit de Nobelprijs literatuur won. Selma Ottilia Lovisa Lagerlöf, geboren in 1858 in het Zweedse Mårbacka en daar overleden in 1940, ontving de prijs in 1909 *'als waardering voor het verheven idealisme, de levendige verbeelding en spirituele perceptie die haar werk kenmerken'*.

Ik moet bekennen dat ik in eerste instantie wat verrast was haar naam op de lijst van het Nobelprijscomité te zien prijken. Want ik ben ongetwijfeld niet de enige bij wie haar naam automatisch het alom bekende en met succes verfilmde kinderboek *De wonderlijke avonturen van Nils Holgersson* oproept. Een prachtig verhaal, maar kinderverhalen zijn niet meteen Nobelprijsmateriaal, dacht ik. Dus wou ik wel wat meer over haar weten. Zeker nadat ik de verdere commentaar van het Nobelprijscomité las: *'Het schrijverschap van Selma Lagerlöf is diep geworteld in volksverhalen, legenden en verhalen uit haar geboortestreek in het Zweedse Värmland. Haar eerste roman, Gösta Berlings Saga, brak met het toen heersende realisme en naturalisme en wordt gekenmerkt door een levendige verbeelding. Toch geven haar werken een realistisch beeld van de omstandigheden, ideeën en sociale levens van mensen tijdens de 19de-eeuwse religieuze ervaring. Lagerlöf schreef in proza. Haar verhalen worden gekenmerkt door een boeiende beschrijvende kracht en hun taalgebruik door puurheid en helderheid.'*

Lagerlöf begon haar carrière als lerares in Landskrona, tot ze een lokale prijs won met uittreksels uit wat haar eerste en meest succesvolle roman zou worden, *Gösta Berlings Saga*. De roman werd gepubliceerd in 1891, maar het was wachten op de Deense vertaling eer hij werd opgemerkt.

Na dit succes maakte Lagerlöf verschillende reizen, wat haar onder meer inspireerde tot *Antikrists mirakler - De wonderen van Antichrist* (1897), een roman die zich afspeelt op Sicilië. In 1902 volgde *Jerusalem - De Heilige Stad*, een roman over Zweedse boeren die naar het Heilige Land emigreerden en die ze in 1900 had bezocht. In 1906 volgde *Nils Holgerssons underbara resa - De wonderbaarlijke avonturen van Nils Holgerssons*.

Halverwege de jaren twintig publiceerde ze nog een historische trilogie: *Löwensköldska Ringen* (1925), *Charlotte Löwensköld* (1927), en *Anna Svärd* (1928) vertaald als *De ring van de Löwenskölds*, 3 delen. Ze publiceerde ook verschillende bundels met herinneringen onder de titel *Mårbacka* (1922-'32).

Op zoek dus naar werk van Lagerlöf. Niet eenvoudig, zo bleek, want behalve talrijke versies van en varianten op *Nils Holgerson*, is in de Vlaamse bibliotheken amper werk van Lagerlöf te vinden. *De ring van de Löwenskölds* is nergens te bespeuren. Voor een exemplaar van *De wonderen van Antichrist* moet je naar Antwerpen, voor *Mårbacka* naar Gent. Of naar Linkebeek, maar dan wel in Franse vertaling. Van *Gösta Berlings Saga* zijn gelukkig meer exemplaren beschikbaar, maar toch ook slechts in 30 van de 341 openbare bibliotheken. Voor één keer moet ik dus toegeven: lang leve het internet!

Gösta Berlings Saga

Toch een waarschuwing: laat je niet verleiden om via *Bol.com* een exemplaar te bestellen. De heruitgave uit 2016 door Calbona Uitgeverij vermeldt geen vertaler. Dat doet me, gezien de vele taalfouten, krakkemikkige zinsconstructies en vreemde woorden, vermoeden dat het een AI-vertaling is. Het maakt de lectuur er niet bepaald aangenamer op.

Hoewel de commentaren van het Nobelprijsc comité zeer herkenbaar en correct zijn, begrijp ik ook dat het boek intussen uit veel bibliotheken is verdwenen. Lagerlöfs zeemzoete, over-romantische, vrij naïeve en soms wat hoogdravende schrijfstijl is niet meer van deze tijd. Het boek bevat 38 hoofdstukken, waarin telkens een ander verhaal wordt verteld, en dat is na een tijdje te veel van het goede. Het hoofdpersonage, Gösta Berling, is een gewezen predikant die door een drankprobleem wordt ontzet uit zijn ambt. Gedreven door schaamte en wanhoop staat hij op het punt om zelfmoord te plegen, maar wordt gered door 'de Majoorse', een vrouw die verschillende ijzermijnen bezit en uitbaat. Gösta sluit zich aan bij de 'cavaliers', een bont allegaartje van mannen die vooral lijken te drinken, dansen en feesten: '*zij namen zich vast voor zich het hele jaar als ware cavaliers te gedragen, d.w.z. niets verstandigs, nuttigs of oude-wijfachtigs uit te voeren*'.

Wanneer Sintram, een boze grondeigenaar, zijn ziel verkoopt aan de duivel, wordt de Majoorse verdreven en raakt Gösta in allerlei avonturen verwickeld. Vaak zijn dat liefdesavonturen: de ene vrouw na de andere

wordt verliefd op hem, en hij op haar, maar steeds weer zijn het onmogelijke of verboden liefdes die eindigen met een tragisch afscheid. Je zou er een voorloper in kunnen zien van moderne helden als Sherlock Holmes, James Bond, Superman en zo veel andere 'ideale mannen' die alle vrouwenharten sneller doen slaan, maar toch eeuwig vrijgezel blijven.

Lagerlöf situeert haar roman omstreeks 1820 en geeft doorheen de verschillende verhalen een beeld van de toenmalige zeden en gebruiken. Vooral de situatie van de vrouw, onderworpen aan de wil van haar vader, echtgenoot of broer, valt hierbij op, al laat Lagerlöf haar vaak uitgroeien tot een rebelse heldin. Tegelijkertijd verheerlijkt ze de vrouwen van vorige generaties: *'O, u vrouwen uit vroeger tijden. Wie van u spreekt, is het als vertoeven zijn gedachten in het Paradijs. Louter liefelijkheid was u, louter licht. Eeuwig jong, eeuwig schoon was u, en vriendelijk als de ogen van de moeder die naar haar kind kijkt. Zacht als jonge eekhoorns, sloeg u de armen om de hals van de man. Nooit beefde uw stem van toorn, nooit werd uw voorhoofd gerimpeld, uw zachte handen werden nooit ruw of hard ...'*

Lagerlöfs referentiekader is duidelijk geworteld in de katholieke traditie, zoals blijkt uit een aantal Bijbelverwijzingen, bv. *'Hij was uitgegaan om een Saulus te zoeken, en zie, Saulus was tot een Paulus geworden, die meer arbeiden zou dan alle anderen.'* (cf. Handelingen der apostelen 9:1-31). Maar daarnaast komt ook het heidense bijgeloof aan bod, met heksen en duivels: *'Zo is hij dan gekomen, de oude vijand van het mensdom, gekomen bij de vermetele, die de vrede van de heilige nacht verstoren; de vriend van de heksen op de Bloksberg, hij, die zijn contracten met bloed op pikzwart papier schrijft, hij, die met de gravin op Ivarsnäs zeven dagen danste en door zeven predikanten niet verdreven kon worden. Hij is gekomen!'* Verder weeft ze allerlei sagen en legenden, uit de Noordse, de Keltische, de Romaanse en de Grieks-Romeinse overlevering, maar ook historische feiten door haar vertelling: *'Met ons twaalfen bestuurden wij de wereld van de hoge, door wolken omringde top van de Olympos. Met ons twaalfen woonden wij als vogels in de kroon van Yggdrasil, de oude wereld-eik. Zaten wij niet met ons twaalfen met koning Arthur om de ronde tafel en prijken we niet als twaalf helden in het leger van Karel de Grote? Een van ons was Thor, een ander Jupiter – dat kan ieder heden ten dage ons nog aanzien. Nog kan men de goddelijke glans zien stralen door de lompen, nog ziet men*

de leeuwenmanen door de ezelhuid heen. De tijd heeft ons ruw behandeld, maar als wij hier zijn, wordt de smidse een Olymp en de cavaliervleugel een Walhalla.

Maar, Uwe Excellentie, wij waren niet voltallig, u weet wel, dat in groep van twaalfen der oude poëzie altijd een Loki, een Prometheus, een Ganelon moest zijn. Hem hebben wij gemist.'

Lagerlöf wil haar eruditie tentoonspreiden, niet enkel door inhoudelijke verwijzingen, maar ook in haar stijl. Dat doet ze onder meer

- door de lezer rechtstreeks aan te spreken:
'Vrienden, mensenkinderen! Wanneer het mocht zijn, dat u dit zit of ligt te lezen in de nacht, ...'
- door nadruk te leggen door middel van parallelisme en herhalingen:
'Vertrouw de beek niet met het zachte water. Het brengt u vreselijke ziekten en de dood, als u erin baadt na zonsondergang. Vertrouw de koekoek niet, die zo vrolijk riep in het voorjaar. In de herfst wordt hij een havik met boze ogen en scherpe klauwen. Vertrouw het mos niet, noch het heidekruid, noch de berghelling.'
- door het inlassen van poëzie:
*'Kind, u heb ik liefgehad, maar nimmermeer
zult u Liefdes vreugde bezitten.
De storm van het lijden ging door uw ziel
wees blij dat u tot rust bent gekomen!
Niet meer zal u de vreugd ten hemel verheffen
wees blij dat u tot rust gekomen bent
Niet meer zult u in de afgrond der smart verzinken –
nee, nimmermeer!
(...)*
- en vooral door de personificatie van voorwerpen en van de natuur:
*'Laat ons rusten, laat ons vervallen, zeggen de oude voertuigen. Wij hebben lang genoeg langs de wegen geschommeld (...). De oude voertuigen geven niet meer om het leven. Zij willen sterven.'
'En die wilde, opgehitste golven, door de lentelucht als in een roes, dronken door hun pas herwonnen vrijheid, lopen nu storm op de oude stenen muur. Zij komen, werkend en proestend, stormen hoog op hem af, en trekken zich weer terug, alsof zij hun witte koppen gestoten hebben. (...).'*

Maar haar sterkte ligt toch vooral in haar mooie beschrijvingen:

'Ach, hoe liep die stumper daar te verlangen naar de vrede in de grote, eeuwige bossen. Daar, waar de bomen hoog en rank als zeilen opsteken uit de effen vlakke, waar de sneeuw in zware lagen op de onbeweeglijke takken rust, waar de wind geen macht heeft, maar alleen heel stil met de naalden in de toppen spelen kan, daarheen wilde hij, al verder en verder daarin, tot eindelijk zijn krachten hem zouden begeven en hij neer zou zinken onder de grote bomen en sterven van kou en honger.'

Tot slot wil ik nog enkele van de levenswijsheden vermelden, die Lagerlöf zo kwistig rondstrooit:

'Want voor paarden, die sporen noch zweep kunnen verdragen, is het leven niet gemakkelijk. Bij elke pijn die ze voelen, hollen ze voort op woeste wegen die naar gapende afgronden leiden. Zodra er stenen op de weg liggen en de rit moeilijk wordt, weten ze niets beter te doen dan de wagen om te werpen en door te hollen.'

'Vlinders moeten weten te sterven, terwijl de zon schijnt.'

'Wees altijd meester over je hand en je tong, als je ziel vol toorn is!'

'Sterk is de liefde, als zij de vuurdoop van de smart heeft ondergaan.'

Hoe het uiteindelijk met de held Gösta Berling afloopt, dat laat ik jullie zelf ontdekken.

Bronnen:

Selma Lagerlöf – Facts. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach 2025. Thu. 23 Jan 2025.

<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1909/lagerlof/facts/>

Nobel Lectures, Literature 1901-1967,

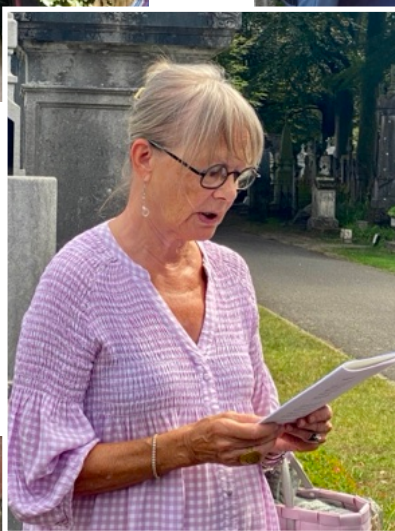
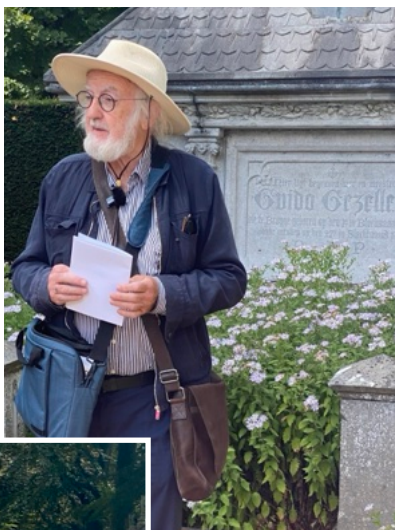
Editor Horst Frenz, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, 1969

Selma Lagerlöf, Gösta Berling, Calbona Uitgeverij, 2016, 375 blz.

HUIBERT SPOORENBERG OVER BORIS VIAN

Wie was Boris Vian? Schrijver van romans en toneelstukken, jazztrompettist, librettist, patafysicus, liedjesschrijver, chansonnier ... hij was het allemaal en nog veel meer. Zo mochten we vernemen van Huibert Spoorenberg, op 15 juni jl. speciaal uit Nederland gekomen om zijn geliefde Boris Vian aan ons voor te stellen.

En zoals het een patafysicus betaamt, begon hij met het einde: Boris Vian die op 23 juni 1959 tijdens de avant-première van zijn verfilmde roman *J'irai cracher sur vos tombes* onwel wordt en kort nadien sterft. Hij is dan 39. En het is pas na zijn dood dat zijn ietwat anarchistische romans met hun niet al te positieve ondertoon in de belangstelling komen. Als kind kreeg hij een infectieuze angina pectoris wat aanleiding gaf tot een aorta-insufficiëntie en een overbezorgde opvoeding van zijn moeder. Het hindert hem echter niet om trompet te gaan spelen en later optredens te doen met jazzorkestjes. Zijn vader Paul Vian is altijd goedlachs en steenrijk maar verliest bijna heel zijn fortuin bij de beurscrash van 1929. De familie verhuist en de negenjarige Boris krijgt als buur en speelviend ene Yehudi Menuhin, de latere sterviolist. Later ontmoet hij tijdens een van de vele feestjes Michelle Léglise, die al heel vlug Michelle Vian wordt. Een tweede belangrijke figuur die in zijn leven (en zijn romans) verschijnt, is Jacques Loustalot, bijgenaamd de Majoor, een eenogig, excentriek kereltje. Maar Boris begint te schrijven, met *L'écume des jours* (Het schuim der dagen) weet hij zelfs Raymond Queneau te betoveren, met wie hij een levenslange vriendschap sluit en die hem introduceert in de wereld van de patafysica (patafysica = absurde wetenschap, een korte maar juiste definitie omdat – volgens de patafysica – elke definitie juist is). Van ene Vernon Sullivan, een zwarte Amerikaanse auteur, vertaalt hij een roman *Ik zal spuwen op jullie graven*. Achteraf blijkt dat Vian zelf de schrijver was, het zou hem nog ernstige moeilijkheden met het gerecht bezorgen. Intussen is hij ook erg actief in Saint-Germain-des-Prés waar hij de club La Tabou sticht, waar de intellectuele straatelite van Parijs dagelijks samenkomt. In 1948 sputtert het in zijn huwelijk, er komt een scheiding en Michelle wordt de minnares van Sartre. Vian waagt zich intussen aan toneel, leert Jacques Prévert kennen en wegens het uitblijven van succes voor zijn boeken,

begint hij liedjes te schrijven. Het bekendste is ongetwijfeld *Le déserteur*, een antimilitaristisch lied, dat veel bewonderaars maar ook felle tegenstanders zou kennen.

Huibert Spoorenberg liet ons een versie horen en ook een in het Nederlands vertaald chanson, gezongen door niemand minder dan Bobbejaan Schoepen, een 'Vianese' pastiche op de rock'and roll.

POËZIEWANDELING MARK BRAET & GESTORVEN DICHTERS HBG

Vrijdag 22 augustus, de Brugse Begraafplaats: een prachtig decor, oude lanen, bemoste graven, een sfeer van 100 jaar geleden en als hommage aan onze grootste Vlaamse dichter, een eerste oponthoud bij het graf van Guido Gezelle. Bart las een fragment uit *Kerkhofblommen*. Vlak ernaast het graf van de jarige Mark Braet. Nèle, zijn weduwe, las een zestal gedichten van Mark voor, wij luisterden ook naar een lied uit de *Canto General*, een compositie van Mikis Theodorakis, evenals Mark Braet geboren in 1925. Samen met Bart Vonck en Willy Spillebeen vertaalde Mark de *Canto General*.

Via het graf van Paul De Wispelaere wandelden we naar het centrale kruis, waar Carine twee gedichten van Gwij Mandelinck voorlas. Een tiental meter verder bevindt zich het graf van kunstschilder en dichter Guido Dobbelaere. Zijn weduwe, Gerda, las twee gedichten van hem voor. Omdat wij nog over een opname van twee gedichten van Guido door hemzelf voorgelezen beschikten, lieten wij ook die twee gedichten horen.

Bij de uitgang luisterden we nog naar twee gedichten van Karel Declercq en Marie-Claire haalde haar beste Brugs boven om twee fabels van De la Fontaine voor te lezen, in het Brugs vertaald door Peter Huff, alias René Van Houtryve.

Tot slot vroeg Bart nog even de aandacht voor een gedicht van de Palestijnse dichter Marwan Makhoul.

Wie ingeschreven was voor het diner begaf zich dan naar Bistro Flandria in de jachthaven voor een aangename maaltijd.

VIER JAZZ-COMBINATIES VOOR GUY VAN HOOF

*Like It Is van de diepblauwe (het gras is hier altijd blauw)
Yusef Lateef met in de achtergrond In a Silent way
van Miles Davis, de man van een Nubische Lady.*

*Last Date van Eric Dolphy die ons omver blaast
na een laatste afspraak met Billie Holiday
die smartelijk blij was dat ze echt niet gelukkig was.*

*Pianist Dollar Brand (Ibrahim) kreunt en steunt op de witte
en zwarte toetsen van de piano en Dave Brubeck
met zijn Take Five die van ons broeders maakt.*

*Ook Archie Shepp is een geniale grootmeester van de jazz
die ons leidt naar le secret de Verlaine
zoals lyriek altijd leidt naar muziek en omgekeerd ad infinitum.*

HERFSTSONATE

*Op het pad van een late wandelaar
wuiven bomen de zomer uit,
strooien gul hun bladeren
tot een tapijt van kleur.*

*Vruchten vallen in d'aarde
om als nieuwe loten op te staan
en op tere zonnestralen
een nieuwe lente te begroeten.*

*Door vingers glijdt de tijd
en beelden worden uitgewist
zoals ook de mooiste melodie wegsterft
die slechts even eeuwigdurend leek.*

LICHT

*Als muziek die 't hart verlicht
zo speels is Gezelle in menig gedicht,
en met slechts een 'leeksken licht'
bespeelt hij net als Bach en Mozart
allegro vivace
ons dichterlijk gemoed.*

*Eeuwig het licht van de zon,
die als een wonder
elke dag weer verrijst
en alles wat leeft
vurig en trouw als een geliefde
warm omarmt.*

*Oogverblindend het licht
dat het wezen van de wereld
in kleur openbaart,
het leven lichter maakt
en ons vertrouwvol
de weg op doet gaan.*

THOMAS CROMBEZ OVER DE DRONKEN FILOSOOF

Moderne denkers schrijven over de roes

De geschiedenis van de filosofie begint met een beroemde dronkaard. Of liever, met iemand die niet dronken kán worden. In Plato's Symposium zegt Alcibiades dat, hoeveel je ook voor Socrates laat inschenken, hij het allemaal opdrinkt zonder ooit aangeschoten te geraken.

Wijn verandert je bewustzijn. Dat fenomeen heeft filosofen sinds het Griekse drinkgelag niet losgelaten. Thomas Crombez verzamelde een aantal teksten van moderne denkers over wat er met je gebeurt als je in een roes ondergedompeld bent. En waarom dat waardevol - of juist erg gevaarlijk - kan zijn.

Filosofen waren vaak bedwelmd door het denken, maar ook door tal van andere middelen.

Tijdens deze lezing vernemen wij wat zij over intoxicatie hebben geschreven.

***De dronken filosoof* door Thomas Crombez, zondag 26 oktober 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem**

(Deze lezing komt in de plaats van de lezing van Bea Honoré over *Cultuur in de Baltische Staten*, afgelast wegens persoonlijke omstandigheden van de spreker)

MAGDA MICHIELENS OVER DE GEZUSTERS BRONTË

Charlotte, Emily en Anne Brontë hebben een onuitwisbare stempel gedrukt op de wereldliteratuur, vooral binnen de Victoriaanse periode. Hun werk is revolutionair om verschillende redenen.

Van Emily kennen wij *Wuthering Heights* en van Charlotte *Jane Eyre*, twee romans waarin de complexe menselijke emoties en passies verkend worden. Intense en soms controversiële relaties en innerlijke conflicten worden superieur belicht.

De zusters schreven over de positie van de vrouw en haar strijd om onafhankelijkheid in de maatschappij.

De Brontë-zusters experimenteerden met vertelperspectieven en symboliek, waardoor hun werken een unieke sfeer en complexiteit kregen. Dit maakte hun romans niet alleen meeslepend, maar ook literair vernieuwend.

De Brontë-zusters hebben talloze schrijvers en kunstenaars geïnspireerd. Hun werken blijven relevant en worden vandaag de dag nog steeds gelezen vanwege hun diepe psychologische inzichten en maatschappelijke kritiek.

Hun verhalen vormen een belangrijk onderdeel van de canon van de wereldliteratuur en blijven een inspiratiebron voor discussies over gender, identiteit en sociale rechtvaardigheid.

Dat het werk van deze drie zusters gefundenes Fressen is voor een feministisch icoon als Magda Michielsens, hoeft geen betoog.

De gezusters Brontë door Magda Michielsens, zondag 16 november 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

The Brontë Sisters (Anne Brontë; Emily Brontë; Charlotte Brontë), Patrick Branwell Brontë, circa 1834 (fragment) - Digitale restauratie © National Portrait Gallery, London, CC0

JAN WOLKERS - Turks fruit

Er zijn zo van die boeken die iedereen kent, maar haast niemand gelezen heeft. Turks fruit is er zo een, althans bij mijn generatie: in het beste geval waren we baby's of peuters toen het boek in 1969 verscheen en kleuters toen het vier jaar later verfilmd werd. Tegen de tijd dat we oud genoeg waren om het boek te kunnen – en mogen – lezen, was de hype al voorbij. Hoogstens zweven er nog vage beelden van een zwoele film-poster met Monique Van de Ven⁹ en flarden commentaar van geschokte en gedegouteerde volwassenen in onze herinneringen.

De roman is intussen verdwenen uit de nieuwste versie van de KANTL-canon. In de vorige versie was hij wel nog aanwezig, dus het leek me de hoogste tijd om hem eindelijk te ontdekken, al moet ik toegeven dat ik de lectuur wat schoorvoetend begon. De eerste hoofdstukken leken immers mijn verwachtingen te bevestigen: een softporno-roman met zekere Brusselmans-trekjes. Het leek me een typisch product van de getraumatiseerde en al te streng opgevoede naoorlogse generatie (om het Boomer-woord te vermijden), die het nodig vond om de toenmalige goegemeente te choqueren met expliciete seks. Het feit dat volgende generaties de roman al snel links lieten liggen, heeft misschien wel net met die reputatie te maken. Zeker nu het internet al voor kijkbuis-kindertjes de geheimen van de menselijke voorplantingsdrift ontrafelt, heeft niemand nog nood aan zo'n achterhaald schandaaltje.

Maar ik bleef verder lezen, want ergens voelde ik meteen dat dit geen pulp à la Herman B. was, al kon ik er niet zo direct de vinger op leggen waar dat aan lag. Wel werd het al snel duidelijk dat de verteller, een beeldhouwer met een grote mond en soms nogal verknipte en vrouwenonvriendelijke seksuele fantasieën, in de grond een klein hartje heeft en dat hij een diepe en oprechte liefde voelt voor zijn Olga. Een liefde die ondanks hun stukgelopen huwelijk onverwoestbaar blijkt te zijn en weer opflakkert wanneer Olga doodziek terugkeert van haar vele omzwervingen en pseudo-amoureuze avontuurtjes. Een liefde ook die naarmate de roman evolueert, dieper en oprechter wordt, en dat is merkbaar in het taalgebruik: de grofgebekte taal van de eerste

⁹ De verfilming is momenteel te bekijken op NPO.

hoofdstukken evolueert geleidelijk naar zacht en teder aan het eind van de roman.

Naast het liefdesverhaal geeft de roman ook een inkijk in de maatschappij van de jaren '60 en '70, vol hoge verwachtingen inzake succes en rijkdom - de Europese versie van de *American Dream* -, die meestal eindigen in een grote desillusie. In schril contrast daarmee staat de wereld van kunstenaars en andere dromers, die lak hebben aan materiële bezittingen en geld, en leven van en voor de kunst en de liefde. Het lijkt haast alsof armoede in die tijd leefbaarder was dan vandaag de dag.

Verder speelt ook de broosheid van het leven en het (vergeefs) zoeken naar zingeving een grote rol.

Wolkers gebruikt een zeer eenvoudige en directe taal, alledaags en zonder veel franje of pretentie. Ik heb bij het lezen dan ook geen beeldende vergelijkingen of filosofische doordenkers genoteerd. Maar net die eenvoud maakt het verhaal meeslepend en herkenbaar, zelfs zoveel jaar later. Ik ga niet zeggen dat ik *Turks fruit* meteen bij mijn favoriete boeken ga klasseren, maar het is ongetwijfeld een ontroerend verhaal dat zijn plaats in de Canon niet had hoeven te verliezen.

De auteur

Jan Hendrik Wolkers werd geboren in 1925 in Oegstgeest, Nederland en overleed op het eiland Texel in 2007. Behalve auteur was hij ook beeldhouwer en schilder.

Wolkers groeide op in een gereformeerd gezin. Zijn vaak controversiële romans zijn dan ook een reactie op zijn strenge opvoeding.

Wolkers schreef heel wat romans, nouvelles en essays, waarvan *Turks fruit* en *Terug naar Oegstgeest* zowat de bekendste zijn. Het tragische overlijden van zijn dochter Eva verwerkte hij in de roman *Een roos van vlees*.

Wolkers kreeg heel wat prijzen toegekend, maar weigerde er daar ook enkele van, waaronder de Novelprijs in 1963, als protest tegen het politieoptreden tijdens de rellen bij het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus; de Constantijn Huygens-prijs in 1982, waarover hij zegt: *'Als je bedenkt dat ik twintig jaar lang bijna elk jaar een meesterwerk heb geschreven, dan denk je bij jezelf: ben ik tot dit niveau afgezakt? Dat ze mij prijsjes gaan geven? Ze hebben mij een gelukstelegram*

gestuurd. Het had beter een rouwtelegram kunnen zijn. Er stond "stop" achter. Ja, dat roep ik ook: stop, stop!'. En in 1989 de P.C. Hooft-prijs, met als commentaar: 'De schrijver-schilder-beeldhouwer meent dat er bij het toekennen van dit soort prijzen te veel fouten worden gemaakt. "Mensen als Marten Toonder hebben de Nederlandse taal sterk beïnvloed, zonder daar ooit een prijs voor te krijgen."

Bronnen:

Jan Wolkers, *Turks fruit*, Meulenhoff Amsterdam, 1969

Murk Salverda, Erna Staal, *Tijd bestaat niet*. Leven en werk van Jan Wolkers, via www.dbnl.org

Ciboure 1875

Door Bart Madou

LE TOMBEAU DE COUPERIN

Na de *planctus* en *lamento* in de middeleeuwen en de renaissance kende de westerse muziek het ontstaan van de *tombeau*, een muzikaal grafmonument, een hommage aan een gestorven componist. Zo kennen wij van Louis Couperin een *Tombeau pour Monsieur de Blancrocher*, een Franse luitist. Op zijn beurt componeerde Maurice Ravel een *Tombeau de Couperin*, het gaat hier wel over François Couperin, bijgenaamd *le grand*, neef van Louis.

Ravel schreef dit werk voor piano tijdens de Eerste Wereldoorlog en voor een groot deel in zijn geboorteplaats Ciboure. Het werk bestaat uit zes delen: *Prélude*, *Fugue*, *Forlane*, *Rigaudon*, *Menuet* en *Toccata*, waarvan beslist *Rigaudon* het bekendste is.

De compositie kadert eigenlijk in een golf van nationalisme die toen door de Franse muziekwereld raasde, waarbij toenmalige componisten vaak teruggrepen naar werk van oude Franse meesters: Lully, Rameau, Couperin ... Ook Ravel verwijst in zijn suite naar dansen uit de Franse barok.

Elk deel is echter opgedragen aan een gesneuvelde Franse soldaat.

Zo bijvoorbeeld is het laatste deel, een bijzonder virtuoos en technisch erg moeilijk te spelen *Toccata*, opgedragen aan kapitein Joseph de Marliave, in augustus 1914 gesneuveld. De musicoloog en Beethoven-kenner de Marliave was de echtgenoot van de pianiste Marguerite Long,

die het werk in 1918 zou creëren. Er bestaat nog een foto uit 1914 van Marguerite aan de piano, waarop wij de arm zien van haar man, kort voor zijn dood, die haar elleboog ondersteunt (zie hieronder).

Ravel, die wegens zijn zwakke gezondheid en zijn gewicht – hij woog 48 kilo – ondanks zijn aandringen niet gerekruteerd werd om te vechten aan het front, werd dan toch opgeroepen als ambulancier. In deze functie maakte hij de gruwelen rond Verdun mee en hoorde hij de vogels onbezorgd boven het slagveld fluiten, wat hem inspireerde tot een zevende deel voor zijn *Tombeau*, maar dat is er niet gekomen.

Ravel, een geweldig orkestrator, had ook de gewoonte om pianomuziek van hem en van anderen (bijvoorbeeld *Tableaux d'une exposition* van Mussorgski) te transcriberen voor orkest en zo deed hij ook met zijn *Tombeau de Couperin*, waarbij hij echter twee delen wegliet en de volgorde van de overige wijzigde (*Prélude*, *Forlane*, *Menuet*, *Rigaudon*). De première vond plaats in 1920 maar viel niet erg in de smaak, critici gaven de voorkeur aan de pianoversie. In hetzelfde jaar werd er in Parijs ook op de drie laatste orkestdelen een choreografie gedanst door de *Ballets Suédois*, die stilaan *les Ballets Russes* aan het verdringen waren.

Na de eerste uitvoeringen van *Le Tombeau de Couperin* kwam er ook veel kritiek omdat de suite vooral vrolijke dansen bevatte; een tijdgenoot vond dat Ravel de verschillende delen beter opgedragen had '*à des danseurs ou à des filles de joie*'. Maar het was Marguerite Long die hem de mond snoerde door te beweren dat '*Les morts sont déjà bien assez tristes comme cela*.'

In het in 2014 verschenen naslagwerk '*Tumult*' bespreekt Gerrit Valckenaers 32 meesterwerken van de XXe eeuw, een ervan is *Le Tombeau de Couperin* van Maurice Ravel.

Maurice Ravel
Le Tombeau de Couperin
Toccata (pianoversie)

Marguerite Long (1914)

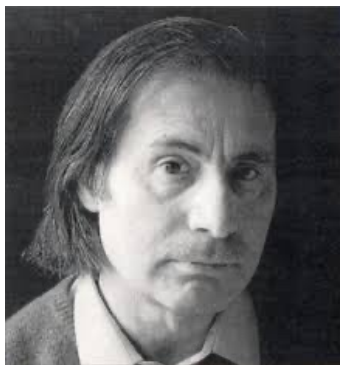
Maurice Ravel
Le Tombeau de Couperin
Rigaudon (orkestversie)

Crescendo

Door Bart Madou

WEL SCHNITTKE DIT KEER (EN WAGNER) (2)

Alfred Schnittke, dat hadden we beloofd. De dag na het *Requiem van Aguirre* was er 's avonds een concert in de Wiener Musikverein met Heinz Holliger (hobo) met vooral eigen werk en een creatie van een werk van Alfred Schnittke. Ook zijn dochter Ursula Holliger (harp) was van de partij. Nee, niet in de gouden zaal waar jaarlijks het beroemde Nieuwjaarsconcert plaatsvindt, maar in een van de bijzaaltjes, de Schubertzaal als ik mij nog goed herinner.

Alfred Schnittke

Erg veel belangstelling was er niet, maar dat deed ons niet. De hoboïst Holliger, zoals we hem niet kenden, uitzinnig. Een zwarte 'geprepareerde' vleugelpiano waar van alles op gespeeld werd behalve piano en Ursula die gezwind haar dissonante steentje bijdroeg. En dan de creatie. Schnittke zoals wij hem enigszins verwacht hadden. Welk werk er toen gecreëerd werd, dat weet ik niet meer, maar na het applaus nodigde Holliger iemand uit het publiek uit recht te staan en ja, hij was het, Alfred Schnittke, *il maestro di suoni e silenzi* (een opschrift dat eigenlijk voor Luigi Nono bedoeld is, maar zeker ook van toepassing voor Schnittke), een beminnelijke en wat schuchtere verschijning die de mensen rondom hem wat verlegen groette. Een componist die het goed

kon vinden met zijn toenmalige landgenoten Sofia Gubaidulina en Arvo Pärt, maar wel moeite had met de 'conservatieve' muziek van Mieczysław Weinberg bijvoorbeeld. Schnittke liet een zeer verscheiden en uitgebreid oeuvre na. Op zijn grafsteen op een kerkhof in Moskou is een notenbalk uitgehouwen met slechts een rust-

aanduiding in het midden, een zgn. fermateteken erboven (rust aanhouden zolang je wilt) en eronder fff, een superharde rust of stilte dus, zeg maar voor eeuwig.

De laatste avond dat wij in Wenen waren, was er in de plechtige *Staatsoper* de opvoering van Richard Wagners *Parsifal*. Uitverkocht. Maar zoals gebruikelijk probeerden er voor het begin van de uitvoering mensen overgebleven kaartjes te verkopen. Wij konden er twee op de kop tikken, als ik mij nog goed herinner aan 250 BEF. Mooi, maar het bleken twee zitplaatsen op het 4de of 5de balkon. Voor iemand met hoogtevrees verre van evident. Het duurde tot diep in het eerste bedrijf eer ik even over de balustrade in de diepte durfde te kijken en zo voor de eerste keer het podium kon zien.

Van de opera zelf heb ik dus niet zoveel meegedragen, een: ik was er ook nog te jong – pas veertig – voor, ik bedoel ook onvoorbereid en twee: die ondoenlijke plaats vlak ter hoogte van die gigantische luster. Maar anderzijds was er een erg uitgebreid programmaboekje met een uitstekende uitleg over het werk, zowel de symboliek als de historische totstandkoming als de muzikale constructie, en bovendien kregen wij op die avond een heerlijke inkijk in dat weelderige gebouw uit het midden van de 19de eeuw, het gebouw heette toen nog *Hofoper* en was en is een van die kroonjuwelen op de Ringstrasse, ontworpen door de architecten August Sicard von Sicardsburg en Eduard van der Nüll.

Na de opening in 1869 waren de Weners niet echt te spreken over het bouwwerk, getuige het volgende liedje dat toen in omloop kwam:

*Sicardsburg und van der Nüll
Die haben keinen rechten Stül
Ob Gotik oder Renaissans
Das ist den Herrn alles ans.*

*Sicardsburg en van der Nüll
Die hebben niet de juiste stijl
Is het nu gotiek of renaissance
Dat is om het even voor de heren.*

Sicard heeft zich trouwens kort nadien van het leven benomen en ook van der Nüll stierf nog geen jaar later.

Onze terugreis de dag nadien was erg avontuurlijk begonnen. Toen wij arriveerden op het perron van Wien Hauptbahnhof zette de trein zich net in beweging: het hart uit ons lijf gelopen, de deur van de laatste wagon al lopend nog open gekregen (dat waren toen nog van die zware portieren), bagage naar binnen gegooid en op de trein gesprongen. Eerst nog enkele minuten op adem gekomen en dan met een zware koffer dwars door de trein op zoek naar onze gereserveerde plaatsen.

En als u dit leest weet u meteen dat we goed aangekomen zijn.

Alfred Schnittke
Stille Nacht

Buitenbeentjes

DE ONGEPAARDSTE VAN ALLE ONGEPAARDEN

Door Bart Madou

Vuur, water, aarde, lucht ... de vier elementen zijn ook de titels van de vier delen van Florian Illies' (°1971) levensbeschrijving van de romantische schilder Caspar David Friedrich, en zoals enigszins te verwachten een nogal romantische levensbeschrijving, in vrij korte stukjes gehakt, waartussen de beschrijving van het lot van zijn schilderijen, van toen tot nu ... Een procedé dat mijns inziens heel goed werkt, zodat het boek leest als een ... (vul zelf maar in)

VUUR

Het boek begint met het verhaal van het onbrandbaar geachte *Glaspalast* in München – men vond het zelfs niet nodig een brandverzekering af te sluiten – dat op 6 juni 1931 in de vlammen opgaat en samen met het gebouw alle schilderijen van de tentoonstelling *Werken van Duitse romantici*. De hoogmoed van de Titanic op het vasteland. Bij die werken ook negen schilderijen van Caspar David Friedrich, waaronder zijn lievelingswerk *Abendstunde*, waarop hij zijn vrouw Line en zijn dochter Emma afgebeeld had. Friedrich uit Pommeren, en daarom vaak de Pommer genoemd, was een zeer introverte man en een schilder die er niet in slaagde naar levend model te schilderen. Zijn collega-student aan de academie, de latere landschapsschilder Johann Joachim Faber, zei tegen hem: 'Jij bent de grootste naakttekenaar, de langste bedoel ik.' En dat het nu juist die wat uitgerekte silhouetten van mensen geweest zijn die zowat het handelsmerk van Friedrich geworden zijn. Noch zijn tekeningen, noch zijn schilderijen hadden tijdens Friedrichs leven enig succes, pas bij het begin van de XXste eeuw werden zijn werken door kunstverzamelaars en musea gewaardeerd en gegeerd.

Opvallend van deze door vuur geobsedeerde man - maar er doodsbang voor - zijn vooral zijn land- en 'stadschappen' en de vele branden die in zijn werk voorkomen, sommige zouden zelfs profetisch genoemd kunnen worden, zo bijvoorbeeld zijn *Ansicht der Stadt Neubrandenburg bei*

Sonnenuntergang und einer Feuersbrunst uit 1840, de stad van zijn vader en moeder, waar het tijdens Friedrichs leven nooit gebrand heeft, tot het Rode Leger in april 1945 de stad bereikte en die volledig in de as legde.

Het va-et-vient van verschillende van zijn schilderijen vormt haast een thriller op zich. Enkele zeldzame verzamelaars of verzamelaarsters zagen wel iets in het werk van Friedrich. Neem nu de adellijke verzamelaarster - eerst even ademen - Mathilde Marie Auguste Viktorie Leopoldine Karoline Luise Franziska Josepha von Österreich-Toskana. Op 14 januari 1911 vat de kerstboom in de salon van haar Taschenbergpalais vuur en zet alles in lichterlaaie. Samen met een twintigtal kostbare schilderijen gaan ook twee Friedrichs in de vlammen op.

Misschien nog even vermelden dat Walt Disney voor zijn tekenfilm Bambi - het gelijknamige verhaal van Felix Salten hem trouwens door Thomas Mann aangeraden - voor de achtergronden de schilderijen *Morgennebel in Gebirge* en *Felsenschlucht* (dit laatste als Bambi op de vlucht is voor het brandende bos!) heeft gebruikt.

En ja, in 1815 schildert Caspar David Friedrich een klein doek met een spectaculaire, flakkerende hemel. Pas later begrijpt men dat dit fenomeen werd veroorzaakt door de uitbarsting van de vulkaan Tambora in Indonesië op 15 april 1815; een jaar lang heeft het toen onophoudelijk geregend in Europa, het was een jaar zonder zomer, met misoogsten en hongersnood, een wereldwijde klimaatverandering.

WATER

Caspar David Friedrich was een kind van het water. Hij werd geboren in Greifswald, een havenstadje aan de Oostzee, in zijn jeugd hield hij ervan lange wandelingen langs het strand van het eilandje Rügen te maken, en ook later, in Dresden, woonde hij al die jaren in de straat met een naam die er niet om liegt: 'An der Elbe', eerst zes jaar in nr. 27, daarna tien jaar ernaast in nr. 26 en, na zijn huwelijk met Line, tot aan zijn dood nog twintig jaar in 'An der Elbe' nr. 33.

Kurt Karl Eberlein, een rabiaat nationaalsocialist, zou Caspar David Friedrich, de schilder met de hemelsblauwe ogen, in zijn honderdste sterfjaar, in 1940, uitroepen tot het prototype van de Germaanse held. Eberlein deelde de kunst zelfs in volgens een soort Blut und Bodensysteem, hij had het over drie categorieën: kustkunst, vlaktekunst en bergkunst. Friedrich was voor hem ontegensprekelijk de koning van de kustkunst (ondanks zijn vele kerkhoftaferelen, berglandschappen enz.)

Kustkunst hoorde bij het noordse 'ras'. Punt. In zijn feesttoespraak bij de viering in Greifswald noemde Eberlein zijn held Friedrich zelfs 'na Jezus, de tweede wederopstanding in het Avondland'. Er werd een standbeeld onthuld en de kranslegging moest gedaan worden door een echte blonde Friedrichdeutsche Walküre, waarbij men met veel moeite een actrice uit Hamburg wist te strikken. De viering kreeg nog een staartje: Anneliese Friedrich, een preutse en opvliegende violiste en de laatste nog levende achterkleindochter van Caspar David, had men niet uitgenodigd; zij was dodelijk beledigd en heeft dat ook laten merken. Anneliese was de dochter van Harald Friedrich, officieel een – hou u vast – 'hoogleraar naakttekenen voor ingenieurs werktuigbouwkunde en elektrotechniek aan de T.U. van Hannover'. Anneliese vertelde trouwens alleen dat haar vader professor was. In 1977 overleed zij kinderloos, waarmee er een einde kwam aan de nazaten van Caspar David Friedrich.

Het waterkind Friedrich was van jongs af aan geobsedeerd door zeilschepen, zijn eerste schetsboeken stonden er vol van, vele van die schetsen verwerkte hij later tot een van zijn bekendste schilderijen, *Ansicht eines Hafens*. Wanneer dit schilderij in Berlijn tentoongesteld wordt en de melancholieke zoon van de Pruisische koning, kroonprins Friedrich Wilhelm IV, dit schilderij ziet, is hij er helemaal weg van. Zijn vader koopt het terstond en zo prijkt de *Hafen* tot aan de dood van de kroonprins in zijn eetkamer. De kroonprins sterft kinderloos en al zijn bezittingen geraken links en rechts verspreid. Het schilderij van Friedrich verdwijnt, maar wordt ontdekt door een kunst liefhebbende ambtenaar in een vakantieoord voor ambtenaren. Terug naar Berlijn, maar in 1939, net voor het uitbreken van de oorlog, wordt het schilderij eerst overgebracht naar slot Babelsberg en in 1945 samen met de doodskisten van de Pruisische koningen naar de zoutmijn van Bernterode. Na de oorlog komt het terecht in het slot Charlottenhof in Potsdam, maar in 1996 wordt het door twee jonge inbrekers gestolen; die willen het werk verkopen, maar jammer voor hen aan de verkeerde persoon, een voormalig majoor van het ministerie voor Staatsveiligheid van de DDR die zich voordeed als kunstliefhebber. In ware gangsterstijl krijgen de dieven het bezoek van een hele horde politieauto's en is hun liedje uitgezongen.

Wie eveneens gebiologeerd was door de duistere en soms lugubere landschappen van Friedrich, was Friedrich Wilhelm Murnau. Voor zijn huiveringwekkende film *Nosferatu* uit 1921 gebruikt Murnau scènes die

exact gekopieerd zijn uit het beeldenrijk van Caspar David Friedrich. Een recensent schrijft zelfs dat hij met *Nosferatu* de eerste Friedrich-film heeft gezien.

Caspar David Friedrich is het ook gelukt kennis te maken met Goethe, al heeft hij zich wel een beetje aan de gestrengte *Geheimrat* uit Weimar mispakt. Goethe schreef elk jaar een prijsvraag uit voor kunstenaars die 'de geest van de oude Griekse idealen in hun kunst deden herleven'. De naïeve schilder Friedrich zendt twee tekeningen in, een visserspaar en een processie van monniken op het strand. En ook al hebben deze tekeningen niets met de antieke Griekse oudheid te maken, Friedrich wint de prijs. De ster van Friedrich rijst tot ongekennde hoogten en hij stuurt nog verschillende schilderijen naar Weimar, illustreert ook een gedicht van Goethe, en hij denkt dat hij zowaar de persoonlijke vriend van Goethe geworden is, maar die laatste houdt de bromance af.

In de zomer van 1810 begint Friedrich wellicht aan zijn meest beklijvende schilderij: *Mönch am Meer*, monnik bij de zee. Hij blijft er maar aan werken, overschildert keer op keer wat hij de dag voordien geschilderd heeft. Het resultaat is dat het doek alleen maar een donkerder coloriet krijgt: strand, water, een eindeloze nachtelijke hemel en een kleine eenzame figuur, een monnik. In zijn boek verwoordt Florian Illies het zo: 'Nooit eerder zijn het twijfelen aan God, de nietigheid van het individu en zijn eenzaamheid tegenover de oerkrachten van de natuur zo compromisloos uitgebeeld. (...) Het is de oerknal van de Romantiek'. Ook de suïcidale Heinrich Von Kleist is door de monnik bij de zee geraakt, hij noteert: 'Niets ter wereld kan treuriger en onbehaaglijker zijn dan deze plek: het enige sprankje leven in het uitgestrekte rijk van de dood, het eenzame middelpunt in een eenzame cirkel. Het schilderij hangt daar als de Apocalyps.'

Robert Rosenblum noemt het schilderij in zijn standaardwerk *Modern Painting and the Northern Romantic Tradition: Friedrich to Rothko* het begin van de abstracte schilderkunst. Kroonprins Friedrich Wilhelm IV zal zijn vader ertoe overhalen om ook dit schilderij te kopen.

In 1818 arriveert in Dresden de jonge Noorse schilder Johan Christian Clausen Dahl, al vlug sluit hij vriendschap met Friedrich, de twee maken samen lange wandelingen langs de Elbe en om hun vriendschap te bevestigen maken ze beiden een schilderij dat ze aan elkaar ten geschenke geven. Caspar schildert *Zwei Männer in Betrachtung des Mondes*, twee mannen bij het aanschouwen van de maan, beiden op de

rug gezien. Na de dood van Dahl komt het schilderij in een museum in Dresden terecht, alwaar het al snel verdwijnt in het depot. In 1902 vraagt het kunsttijdschrift *Der Kunstwart* zich zelfs af: 'Caspar David Friedrich, wie was dat?' Vele lezers reageren vol ongeloof op die vraag, het schilderij komt weer naar boven en in 1937 bezoekt Samuel Becket Dresden, ziet het schilderij en noemt het 'de enige nog aanvaardbare vorm van de Romantiek: alles in mineur.' In 1970 onthult Becket in een interview: 'This was the source for *Waiting for Godot*'

Maar net als vele andere doeken van Friedrich wordt ook *Zwei Männer in Betrachtung des Mondes* tijdens WO II in veiligheid gebracht, samen met o.m. de Sixtijnse madonna van Rafaël en vele andere. Als het Rode leger arriveert, wordt wel de madonna van Rafaël meegenomen, maar niet het werk van Friedrich.

AARDE

Over de relatie van Caspar David Friedrich met de aarde is er duidelijk minder te vertellen, hoewel tal van schilderijen wel getuigen van zijn affiniteit met de aarde, denk maar aan zijn berglandschappen, zijn rotsenformaties, zijn talrijke bosgezichten...

Een schilderij vraagt wel meer aandacht, ook al omdat het zo controversieel gebleken is, het is zijn *Kreidefelsen auf Rügen*, zijn krijtrotsen op het eiland Rügen. Vanop de rand van een ravijn met een kromgegroeide boom op de voorgrond, krijgen wij een uitzicht op een stukje Oostzee met ervoor grillige krijtrotsen. Er staan ook drie menselijke figuren vooraan: links zit een vrouw, in het rood gekleed, tussen de veldbloemen; in het midden een man die zijn hoed heeft afgezet, hij kruipt tot aan de rand van de afgrond, en rechts tegen de boom een man in het groen, die in de verte kijkt. Over de vraag wie deze mensen zouden kunnen zijn, zijn intussen boeken en artikels vol geschreven, trouwens ook over wie de maker van dit schilderij was. Begin XXste eeuw maakt de wilde landschapsschilder Carl Blechen furore. In 1903 wordt in een Berlijns veilinghuis het schilderij '*Krijtrotsen bij Stubbenkammer op Rügen met uitzicht op zee*' van Carl Blechen aangeboden. De Duits-Joodse verzamelaar Julius Freund, een Blechen-verzamelaar, koopt het en hangt het thuis bij hem op, eerst in zijn salon, dan in de kinderkamer. Daar overleeft het de Eerste Wereldoorlog. In 1920 krijgt Freund het bezoek van de kunsthistoricus Guido Joseph Kern, aan wie hij zijn collectie laat zien. Ze gaan ook naar de kinderkamer en daar valt Kern zowat flauw bij het zien van het schilderij boven het bed

van dochter Gisela. Als dat geen echte Friedrich is! (En ja, Friedrich signeerde nooit zijn schilderijen). In 1930 verkoopt Freund zijn krijtrotsen aan een verzamelaar uit Winterthur en behoedt het werk zo voor vernietiging. Dochter Gisela wijkt uit naar Frankrijk, noemt zich daar Gisèle en wordt een beroemde fotograaf. Op de vraag vanwaar ze afkomstig is, antwoordt ze steevast: 'Ik ben opgegroeid onder de krijtrotsen van Rügen.'

In de zomer van 1813 staat de duivel voor de poorten van Dresden. De duivel is volgens de in God gelovende patriot Friedrich een klein en forsgebouwd mannetje uit Corsica dat Frans spreekt, hij heet Napoleon. Caspar vlucht holderdebolder stroomopwaarts langs de Elbe naar het dorpje Krippen. Maar tijdens een korte wapenstilstand vaart Napoleon met drie officieren stroomopwaarts de Elbe op en gaat uitgerekend in Krippen aan wal. Friedrich ziet de antichrist in persoon voor zijn raam passeren en besterft het zowat, het enige wat hij kan doen is krampachtig beginnen tekenen, onder zijn tekeningen zet hij slechts dat ene woord: 'ziek'.

LUCHT

Voor Caspar David Friedrich was de lucht iets heiligs en je mag dat erg letterlijk nemen. Bij hem was het in zijn atelier altijd opendeurdag, bezoekers mochten op elk moment van de dag langskomen, altijd werden ze gul ontvangen, behalve wanneer hij de lucht schilderde. 'Hij mag nu niet worden gestoord' zei zijn vrouw dan, 'want weet u, het schilderen van de lucht is voor hem net een kerkdienst'. Wolken waren voor Friedrich meer dan wolken, ze waren geladen met het goddelijke. Om zijn aanwezigheid draaglijker te maken, heeft God zich gehuld in wolken.

Even kwam het zelfs tot een soort *Widergutmachung* met Goethe. De dichter uit Weimar had namelijk net kennisgenomen van de wolkentheorie van de Engelsman Luke Howard, die als eerste een indeling van de wolken beschreven had: stratus, cumulus, cirrus, je weet wel. Goethe wou dat Friedrich drie schilderijen maakte van de verschillende wolkentypes. Na enige aarzeling heeft Caspar geweigerd: nee, aan dat spelletje wou hij niet meedoen.

In 1994 vond er in de Schirn Kunsthalle van Frankfurt, vlak achter de dom, een opzienbarende kunstroof plaats. Dieven konden er in opdracht van een Joegoslavische onderwereldfiguur, in het milieu gekend als ouwe Steffan, twee schilderijen van William Turner ontvreemden, en aangezien

tussen de twee Turners toevallig Friedrichs *Nebelschwaden* hing en er blijkbaar nog plaats was in hun grote tas, namen ze die Friedrich ook maar mee. Een spectaculaire kunstroof met even spectaculaire gevolgen: alle schilderijen werden negen jaar later, in 2003, teruggevonden, maar de verzekering had intussen de gestolen werken al vergoed en met dat geld, 1,5 miljoen euro, had het museum al andere aankopen gedaan, zodat het verzekerde bedrag niet kon worden terugbetaald.

Voor Friedrich, laat dat duidelijk zijn, woont God achter de wolken, zoek er maar een vorm van christelijke mystiek in, maar er is meer: voor de schilder van vuur, water, aarde en lucht zijn wolken ook de afspiegeling van het menselijk gemoed, dat even vaak kan veranderen als voorbijdrijvende wolken.

Florian Illies maakt tussenin een uitstapje naar twee andere wolken schilders: John Constable en de eerdergenoemde Johan Christian Clausen Dahl. Voor deze laatste heeft Friedrich het grootste respect. Als zijn zoon eens met zijn vader het wonder van het avondlicht aanschouwt, zegt Gustav Adolf Friedrich dat hij zulke hemels wil leren schilderen, waarop zijn vader antwoordt: je kunt het beter niet van mij leren, ga liever een kijkje nemen bij Dahl.

Der Wanderer über dem Nebelmeer

En dan komt (eindelijk) de beschrijving en het verhaal van Friedrichs beroemdste schilderij: *Der Wanderer über dem Nebelmeer*, de wandelaar boven de nevelzee. Gedurende meer dan een eeuw bleef het werk verborgen. Pas in 1937 ontdekt kunsthandelaar Wilhelm August Luz het schilderij in een door de nazi's in beslag genomen Joodse kunstverzameling en begint de mysterieuze reis van het doek van de ene kunsthandelaar naar de andere familiecollectie tot het ten slotte in 1970 in de Kunsthalle van Hamburg belandt. *Der Wanderer* is ongetwijfeld het meest symbolische werk van Caspar David Friedrich. Als ik een afbeelding ervan zie,

moet ik altijd denken aan die laatste regel uit Schuberts lied *Der Wanderer*: 'Dort, wo du nicht bist, dort ist das Glück!', kan het nog romantischer? Zeer onder de indruk van dat schilderij was bijvoorbeeld de Oekraïense schilder Kazimir Malevitsj. Een man die niet onder, maar boven de wolken staat, dat was revolutionair. En wie is die eenzame wandelaar die daar is geportretteerd? Geen opdrachtgever zou zich op de rug laten afbeelden? Wie weet, schrijft Illies, zien we daar niet de *Mönch am Nebelmeer*? En in een nawoord onthult de schrijver dat zijn boek 'bewust geschreven is op de plaatsen waar Friedrich de meeste tijd van zijn leven heeft doorgebracht'. Op het einde van '*Betoverende stilte*' vinden we nog een beknopte chronologie van deze grootste Duitse schilder van de XIXe eeuw

Bronnen:

Voor alle afbeeldingen van de schilderijen van Caspar David Friedrich: zie www.kunstkopie.nl

Florian Illies, *Betoverende stilte*, Alfabet, 2024, 236 blz.

POËZIE IS NOG DE ENIGE TAAL DIE DE WAARHEID SPREEKT!

Door Andreas Van Rompaey

De in Rollegem geboren en in Altea wonende dichter-vertaler Germain Droogenbroodt geeft kansen aan internationale auteurs, maar blijft in Vlaanderen zelf grotendeels een onbekende. Hij is sterk op het buitenland en de wereldliteratuur gericht, waardoor een soort onderlinge wisselwerking en erkenning ontstond. Zijn eigen gedichten vertonen enige oosterse en zuiderse invloed. Daarenboven zijn ze meestal universeel en toegankelijk, ook die uit *Fragiel evenwicht* (2025). Droogenbroodt tast de grenzen af tussen het weten en het niet-weten, tussen de klank en het teken enerzijds en de stilte en de leegte anderzijds. Op een algemeen-filosofische manier reflecteert hij over het leven en de wereld en hij probeert dat bijna-aforistisch, met zo weinig mogelijk woorden te doen. Poëzie dient bij hem om in deze hectische tijden het evenwicht te bewaren en bij de essentie stil te staan. Zijn literaire opvattingen vallen eenvoudig uit de gedichten af te leiden, wat de door hem toegevoegde 'inleiding' eigenlijk overbodig maakt. Hoewel hij gedeeltelijk afstand neemt van het eigen ego – de ik-vorm ontbreekt –, laten o.a. het persoonlijke risico op een writer's block en de menselijke onverschilligheid tegenover soortgenoten en natuur hem zeker niet onberoerd. Dit onderstreept het belang dat hij aan de taal – niet als een verdelend, maar juist als een verbindend communicatie- en overlevingsmiddel – hecht:

*Als het woord
gesproken of geschreven,
niet langer meer ontsluit
maar altijd weer en opnieuw
waarheid en onrecht verhult
ontdoet men
– ook de mens
van wat hem bij zijn ontstaan
van andere wezens onderscheidde
van wat zijn menszijn was.*

Germain Droogenbroodt, *Fragiel evenwicht*, Point Editions, Maastricht, 2025, 169 pagina's, ISBN 9789086665891.

GEZELLE: TEKENEN EN SCHILDEREN MET WOORDEN

Door Maurits De Coen

Al wat visueel een diepe indruk op hem maakte, gaf Gezelle plastisch weer in vele gedichten. Verwant met de tekenkunst of andere grafische technieken is het gedicht *Terug (Rijmsnoer)*. Daarin tekent hij het erf van zijn grootouders langs moeders kant in Wingene. Met oog voor detail tekent hij het dak van de schuur:

*Scheef is de poorte, van
oudheid, geweken;
zaâlrugde 't dak van
de schure, overal
stroo op de zwepingen
zit er gesteken;
vodden bevesten het
huis en de stal.*

Ook bomen genoten Gezelles volledige aandacht. In 1976 stelde de culturele kring Sint-Anna een boekje samen met als titel *Op wandel in de tuin van het museum*. Gezelle groet er de bomen een na een en hoort er soms de nachtegaal en menige andere vogel zingen. Als klein voorbeeld de eerste strofe van *Perels (Laatste Verzen)*:

*Nog eer de blâren schieten,
In 't hofbeluik,
hoe geren zie 'k uw sprieten,
o perenstruik;
hoe geren zie 'k uw takken
vol blommen staan,
vol perels, al in pakken
eer ze opengaan!*

Vooraf in gedichten in *Tijdskrans*, *Rijmsnoer* en *Laatste Verzen* krijg je alle kleuren van de regenboog te zien, zoals rood, groen, blauw, geel en bruin.

Zo haalt Gezelle het penseel kleurrijk en expressief tevoorschijn in het gedicht *Casselkoeien (Rijmsnoer)*. Luister en kijk even mee hoe hij de roodbonte runderen schildert. Zijn gedicht doet zowaar denken aan dieren met de oudste kleur gekonterfeit op de muren van Lascaux (ca.

17.000 v.C.). In ieder geval mag verwezen worden naar zijn tijdgenoot Emile Claus, de impressionist en luminist bij uitstek. In de tweede strofe gaat de dichter zelfs aan het beeldhouwen:

*Aanschouwt mij, hier en daar,
die bende Casselkoeien;
die, louter bruin van haar,
als zoveel blommen bloeien,
in't gers en in de zon, die, zinkend henentiet:
die, rood, het roode veld vol roode vonken giet.*

Met de kleur rood drukt Gezelle o.m. zijn warme liefde voor de natuur uit, zoals blijkt in een klein gedicht in *Rijmsnoer* als:

*Appelbloeien,
half ontloken,
blijer rood ik
zelden zag
als uw' bleekbloe-
roode blomkens,
vers ontluikende
in den dag.*

Het is Gezelle bij dat alles ook en vooral te doen om het wonder van het licht. Zijn 'lichthonger' (woord ontleend aan prof. dr. F. Baur) vang je o.m. op in het gedicht *O leeksken licht (Tijdkrans)*. In de derde strofe en nog explicieter in de slotstrofe hoor je het getuigenis van Gezelles diepgelovige levensvisie. Het motto *Spero Lucem* (Job, XVII, 12) laat er bovendien geen twijfel over bestaan dat het om het goddelijk Licht gaat.

*Zijt willekom
nochtans, en, eer den nachttijd,
de vlerken los
en, leeuwerke in 't gevang
eens vrij gepoogd
te vliegen naar het daglicht;
gezongen eens
den blijden hemelzang!*

Veel leesgenot ook met de lectuur van de integrale gedichten!

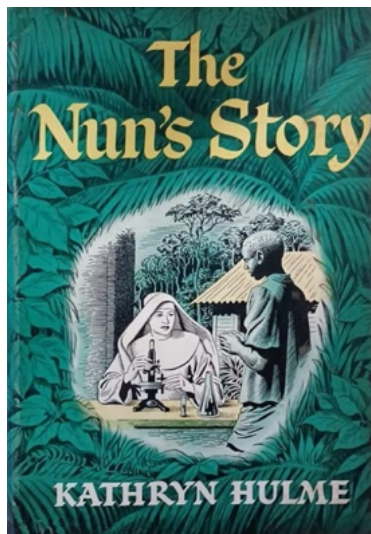
EEN BELGISCHE KLOOSTERZUSTER IN EEN HOLLYWOOD-FILM

Het leven van Kathryn Hulme en Marie-Louise Habets

Door Kris Huygen

In 1959 kende de film *The Nun's Story* (*Zuster Luc* in het Nederlands) van Fred Zinneman, met actrice Audrey Hepburn in de hoofdrol, een

enorm kassucces. *The Nun's Story* was de verfilming van het gelijknamig boek van de Amerikaanse schrijfster Kathryn Hulme uit 1956, gedeeltelijk gebaseerd op het leven van de Belgische Marie-Louise Habets, die tussen 1926 en 1944 als zuster Xaverine non was geweest in de kloostergemeenschap van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte Habets vier jaar als kloosterzuster en zieken-verpleegster in *Les Deux Alice* in Ukkel. Toen verliet ze het klooster en liet ze zich als ziekenzuster inlijven bij de *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* UNRRA. Door een gelukkig toeval ontmoette ze de

Amerikaanse schrijfster Kathryn Hulme, een *deputy director* bij het UNRRA. De twee werden hartsvriendinnen voor de rest van hun leven. Wie waren deze twee uitzonderlijke vrouwen?

ZUSTER XAVERINE VAN DE SOEURS DE LA CHARITE DE JESUS ET DE MARIE.

Marie-Louise Habets werd geboren in 1905 in het West-Vlaamse Egem. Ze was de stiefdochter van Dr. Cornelius Mennes (1872-1956), een bekende long-hartspecialist van het Sint-Vincentiusziekenhuis in Antwerpen. Wanneer ze twintig is, begint Marie-Louise of Malou haar verpleegstersopleiding in het ziekenhuis van haar vader. Na een periode als postulante en novice, legt zij in 1926 haar geloofsgelofte af bij de Zusters van Liefde van Jezus en Maria, een gelofte van kuisheid, gehoorzaamheid en vrijwillige armoede. De regels van de H. Bernardus bepalen het gebed, de regels van de H. Vincentius het werk. Ze wordt

zuster Xaverine in deze strenge, erg gesloten orde, gericht op de zorg voor zieken en armen en de christelijke opvoeding van jonge meisjes.

Habets droomt ervan in Belgisch-Congo medische hulp te gaan bieden aan de plaatselijke bevolking, maar het wordt al snel duidelijk dat ze niet uit het juiste hout is gesneden voor het kloosterleven. De strenge regels van gehoorzaamheid en stilte vallen haar zwaar. Na een verblijf in het moederhuis in de Molenaarstraat in Gent, mag ze in 1928 een opleiding volgen aan de School voor Tropenziekten, gesticht in 1906 door Leopold II en gehuisvest in de *Villa Coloniale* in Watermaal-Bosvoorde. Het Instituut voor Tropische Geneeskunde vestigde zich pas in 1931 in nieuwe gebouwen in de Nationalestraat in Antwerpen.

Vooraleer ze uiteindelijk naar de brousse kan vertrekken, stuurt haar congregatie haar eerst nog een jaar naar het stedelijk ziekenhuis in Ronse en in mei 1932 naar Saint-Servais, deelgemeente van Namen, naar hun psychiatrisch ziekenhuis Le Beau Vallon. Dat wordt een harde leerschool voor haar, en ze wordt er zelfs letterlijk aangerand door een van de vrouwelijke geïnterneerden.

MISSIEZUSTER IN BELGISCH CONGO

Uiteindelijk stuurt haar congregatie haar in juni 1933 naar een missie-hospitaal in Belgisch-Congo, een hospitaal voor blanke Europeanen, bemand en betaald door de Belgische regering. Haar zwarte kleding wordt ingeruild voor witte, die iets frisser is om te dragen in het tropische klimaat. Het zijn de mooiste jaren van haar leven als kloosterzuster. Ze is gelukkig en voelt er de aanwezigheid van God. Door de vensterramen van de ziekenboeg, waar muskietengaas is voor gespannen, ziet en ruikt ze de mimosa en 's nachts hoort ze de geluiden van het evenaarswoud. Ze heeft altijd van dieren gehouden en als men haar een klein aapje schenkt, is haar geluk compleet.

Ze zal tot maart '39 in Belgisch-Congo blijven, tot ze vanwege een heropflakking van tuberculose moet terugkeren naar België. Haar treincoupé is helemaal versierd met witte tropische bloemen en ze vindt er ook een klein Bakongobeeldje in zwart ebbenhout (een knielende, naakte jonge vrouw), dat haar hoofdhelper Emile voor haar heeft verstopt. Het beeldje zal later in het museum van de hoofdzetel van haar Orde terechtkomen. Terug in België kan ze ook na zes jaar haar familie weerzien.

ZIEKENZUSTER IN UKKEL TIJDENS WO II

Dan wordt Zuster Xaverine overgeplaatst naar het ziekenhuis *Les Deux Alice* in Ukkel. Aanvankelijk voornamelijk een luxe-rusthuis, werd *Les Deux Alice* na de Eerste Wereldoorlog uitgebouwd tot een modern ziekenhuis en vanaf 1935 werd de rijke congregatie van de Zusters van de Liefde van Jezus en Maria uit Gent eigenaar van het geheel.

Zuster Xaverine zal van 1939 tot haar uittreding aan het einde van WO II in Ukkel blijven. De strikte regels van de kloostergemeenschap in België vallen haar opnieuw heel zwaar, ze kan onmogelijk haar zes jaar in Afrika vergeten. Op 10 mei 1940 wordt ook België bezet door de Duitsers. Het boek vertelt hoe ze een jonge lekenverpleegster (die later non zal worden) helpt met het ondergrondse verzet, en op een bepaald ogenblik, tijdens een Duitse inspectie, zelfs een Engelse piloot verbergt.

Het is een feit dat personeel van *Les Deux Alice* tijdens de oorlog Joden en weerstanders heeft verborgen en ook jonge 'réfractaires' heeft geholpen die probeerden te ontsnappen aan de (sinds oktober '42) verplichte tewerkstelling in Duitsland. Een van de jonge Ukkelaars die uiteindelijk in 1944 als 'dienstweigeraar' werd opgepakt, was Charles van Nijlen (zoon van dichter Jan van Nijlen). Hij stierf in 1945 in het gevangenenkamp van Ellrich.

Zuster Xaverine kan niet langer gehoorzamen aan de dictaten van haar geloof en vraagt aan de Heilige Stoel om dispensatie van haar religieuze geloften – een zeer zeldzaam verzoek in die tijd. Op dat ogenblik vertegenwoordigt Kardinaal Van Roey het Vaticaan in België. Uiteindelijk wordt haar verzoek ingewilligd en verlaat ze de congregatie in Ukkel op 16 augustus 1944, twee maanden na D-day. De orde betaalt haar het geld terug dat Dr. Mennes in 1926 heeft betaald bij haar intrede, en ze ontvangt haar rantsoenboek met de resterende voedselbonnen voor de maand augustus. De Duitse bezetting was voor vele stedelingen een onvoorstelbare periode van voedselschaarste en honger.

VERPLEEGSTER BIJ HET UNRRA IN DUITSLAND - ONTMOETING MET KATHRYN HULME

Dan treedt Habets toe tot de Britse Eerstehulpeenheid in Antwerpen en wanneer die stad vanaf oktober '44 gebombardeerd wordt, zal ze ook de lijken gaan bergen en de slachtoffers verzorgen van de Duitse V2-bom die op 16 december 1944 Cinema Rex in Antwerpen heeft vernield. Na de bevrijding laat ze zich in 1945 inlijven bij de *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* UNRRA, die in Bevrijd Duitsland de

miljoenen ontheemden, de zogenaamde *Displaced Persons*, probeert te helpen. In een trainingskamp van het UNRRA in de Normandische Cotentin ontmoet Habets de schrijfster Kathryn Hulme.

Hulme is geboren in 1900 in San Francisco, en heeft al twee boeken gepubliceerd, *Arab Interlude* in 1930 en *Desert Night* in 1932, over haar avonturen in Noord-Afrika toen ze gids en chauffeur was van een steenrijke Amerikaanse hoedenontwerpster. Ze spreekt Frans en heeft voor WO II enkele jaren in Parijs gewoond. Ze was daar een bevriende leerlinge van de Grieks-Armeense mystieker Gurdjieff. Hulme heeft daarna ook meer dan een jaar als scheepslasser (?!) gewerkt op de 'Liberty' scheepswerven van de Amerikaanse oorlogsvloot van Frisco (die de inval in Normandië voorbereidde).

Aanvankelijk staat Hulme ietwat afkerig van de eenzelvige figuur van Marie-Louise Habets, die blijkbaar geen probleem heeft om te slapen in de rumoerige vrouwenbarak (in het klooster van het moederhuis in Gent sliepen ze met wel 200 zusters in individuele, met gordijnen afgesloten cellen).

Dan wordt Malou ingelijfd als Belgische verpleegster in een groep die naar Wildflecken in Beieren wordt gezonden. De leider van de groep is een Fransman, tweede in lijn is Hulme. Wildflecken, tijdens de oorlog een trainingskamp van de Gestapo, ligt in de Amerikaanse zone, waar de geallieerden nu vroegere krijgsgevangenen van de Duitsers opvangen. Deze *Displaced Persons* zijn vooral ontheemde Polen en Oekraïners die dikwijls geen paspoort meer hebben, enkel een 'nummer' van de Nazi-administratie. Onder hen ook veel jonge, ongehuwd zwangere meisjes (hier zijn niet enkel Duitsers, maar ook Russen, Amerikanen en Britten gepasseerd). Bij hun aankomst vinden ze 20.000 vluchtelingen, ondergebracht in 60 barakken in het bosrijke gebied. Er is dringend nood aan kleding, voeding en medische verzorging. In de loop van 1946 wordt er voor meer dan 70.000 vluchtelingen een nieuw onderkomen gevonden. Een klein deel van hen zal in Belgisch Limburg in de kolenmijnen 'mogen' werken. Later wordt het UNRRA vervangen door de *International Refugee Organization* IRO en in deze nieuwe organisatie wordt Habets hoofdverpleegster in de streek rond Würzburg. Ze zal regelmatig ontheemden begeleiden, zelfs per vliegtuig naar Australië wanneer dat land zich bereid verklaart vluchtelingen op te nemen.

SAMEN MET KATHRYN HULME NAAR AMERIKA EN HAWAII

In 1950 vraagt Habets een visum aan voor de Verenigde Staten, Hulme zet zich garant als 'sponsor' en na een bezoek aan de familie in Antwerpen varen ze via Rotterdam naar New York met het koopvaardijship SS Noordam. Aan boord ook hun twee honden. Februari 1951 bereiken ze de States en reizen door over de Route 66 naar Hulme's geboortestad San Francisco, waar ook haar moeder nog leeft. Ze gaan in Arizona wonen, waar Hulme hun UNRRA-verhaal *The Wild Place* schrijft, gepubliceerd in 1952. Het boek wordt bekroond met de *Atlantic Prize for Nonfiction*. Habets werkt er dan in een plaatselijk ziekenhuis voor terminale Navajo-patiënten.

Na lang aandringen begint Hulme ten slotte aan Malous verhaal. Het wordt een geromantiseerd verhaal dat alle verwijzingen naar bestaande personen en plaatsen vermijdt. *The Nun's Story* verschijnt in 1956 en nog voor publicatie zijn er al plannen voor een verfilming. In België gaat de katholieke kerk in de aanval tegen wat ze een 'verwongen en leugenachtig beeld' van het kloosterleven door een tweederangschrijfster noemt. Het boek is (zonder medeweten van Hulme en Habets) in Vlaanderen verschenen onder de titel *Zuster Luc, een waar gebeurd verhaal* en dat was zeker niet de bedoeling. De katholieke schrijfster Maria Rosseels, dan filmcriticus bij de Standaard, kiest openlijk kamp voor het klooster.

Na overleg met Leo Joseph Suenens, dan nog hulpbisschop van Mechelen, krijgt men alsnog het akkoord van de Moeder-Overste van de Congregatie in Gent voor de verfilming. Men is bang dat de publiciteit het aantal intredingen van meisjes in het klooster zou doen dalen, maar niets zal minder waar blijken ... Pas in 1959 verschijnt actrice Audrey Hepburn in de rol van suster Luke op het witte doek. Er is gefilmd in Congo, Brugge en Brussel, maar de meeste scènes zijn gedraaid in Cinecittà. De film wordt een enorm commercieel succes en ook Kathryn en Marie-Louise worden rijk van de uitbetaalde royalty's.

Uiteindelijk verhuizen de twee hartsvriendinnen in 1960 naar Hawaii, waar Hulme blijft schrijven, met steun van Habets. In 1966 verschijnt *Undiscovered Country. A Spiritual Adventure* (opgedragen aan Marie-Louise Habets) waarin ze uitgebreid over haar jaren in Parijs met de spirituele leider Gurdjieff en haar leven met Habets ('Chouka') in Wildflecken vertelt. Ze kweken tropische vruchten, fokken honden, rijden paard, geven les en worden bevriend met andere Kauai-expats. Malous

Kathryn Hulme (links) en Marie-Louise Habets (rechts)

lievelingsseries op tv zijn *Flicka* en *Lassie*. Ze zal nog wel enkele keren naar België reizen om haar familie te bezoeken. Hulme sterft in 1981 en Habets vijf jaar later in 1986. Hun volledig archief wordt vandaag bewaard in de *Beinecke Rare Books and Manuscript Library* van de Yale Universiteit, in New Haven, Connecticut. Op Hawaii is er een gedenkteken voor de twee vrouwen.

Bronnen:

Kathryn Hulme, *The Wild Place*, 1953, Plunkett Lake Press. Opgedragen aan Solita Solano.

Kathryn Hulme, *The Nun's Story*. An Atlantic Monthly Press Book, Little, Brown and Company, Boston-Toronto, 1956. Opgedragen aan Charlotte S. Mack.

Kathryn Hulme, *Undiscovered Country. A Spiritual Adventure*. Little, Brown and Company in Association with Atlantic Monthly Press, 1966. Opgedragen aan Marie-Louise Habets.

Nicky Langley, *Malou*. Het waar gebeurde verhaal van de Vlaamse non die model stond voor Zuster Luc uit *The Nun's Story*, Uitgeverij Lannoo, 2008. ISBN 978-90-209-7674-8

Kris Huygen, *De droevige geschiedenis van Charles van Nijlen, aangehouden door de Gestapo in 1944 voor deelname aan het verzet en gestorven van honger en dysenterie in het kamp van Ellrich, begin 1945*, Ucclesia nr. 283, p.6-17, 2021.

Foto: Kathryn Hulme Papers. Yale Collection of American Literature, Beinecke Rare Book and Manuscript Library.

<https://collections.library.yale.edu/catalog/2003371>

Belangrijk Bericht

aan de kunstenaars en schrijvers van Het Beleefde Genot

Naar aanleiding van
het 20-jarig bestaan van Het Beleefde Genot in 2026
zal er een boekje uitgegeven worden met werk van
onze leden kunstenaars, dichters en schrijvers.

Al wie zich geroepen voelt, wordt verzocht een bijdrage aan te leveren.

Beeldende kunstenaars (schilderijen, beelden, foto's, installaties, ...) krijgen 1 bladzijde ter beschikking waarop ze één of meerdere foto's van één van hun kunstwerken kunnen meegeven.

Dichters en schrijvers krijgen 4, 6 of 8 bladzijden (zie verder) ter beschikking, dit komt overeen met respectievelijk ongeveer 1700, 2550 of 3400 woorden.

Wie wil deelnemen wordt verzocht tegen 15 december e.k. zijn of haar bijdrage door te sturen naar inzendingen@hetbeleefdegenot.be samen met een kort cv van ca. 150 woorden en eventueel een foto van de kunstenaar/schrijver.

Schrijvers en dichters kunnen zeker over 4 bladzijden beschikken, afhankelijk van de respons kunnen dat meer (6 of 8) bladzijden worden, dit zal na 15 december meegedeeld worden.

Vragen? info@hetbeleefdegenot.be of aan Bart via 0498.73.58.73

HET BELEEFDE GENOT

CULTURELE EN LITERAIRE KRING

P931311

PB- PP
BELGIE(N) · BELGIQUE